

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ühiskonna ja infoprotsesside analüüsi õppekava

Maris Priks

Põlvkondlikud mõtteviisid ja kogemused seoses internetiplatvormidel
toimetulekuga

Magistritöö

Juhendaja: Veronika Kalmus, PhD

Kaasjuhendaja: Signe Opermann, PhD

Tartu 2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. TEOREETILINE JA EMPIIRILINE TAUST.....	6
1.1. Meediastumine, andmestumine ja platvormistumine	6
1.2. Põlvkonnad, põlvkondlikud kogemused ja mõtteviisid.....	11
1.3. Põlvkondlike kogemuste ja mõtteviiside seosed tehnoloogia, meedia ja platvormide kasutusega.....	13
1.4. Analoog-andmestunud mõtteviisi mudel	15
2. PROBLEEMISEADE.....	17
3. MEETOD.....	18
3.1. PlatFAMs-i uuringuprojekt	18
3.2. Valim ja andmed	19
3.2. Analüüs	19
3.3. Uuriija refleksioon	21
4. TULEMUSED	22
4.1. Põlvkondlikud kogemused.....	22
4.2. Põlvkondlikud mõtteviisid.....	30
5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	43
5.1. Põlvkondadevahelised erinevused platvormide kasutuses	43
5.2. Põlvkondlikud kogemused ja mõtteviisid seoses platvormidel toimetulekuga	45
5.3. Töö piirangud ja refleksioon mõtteviiside mudeli kohta	47
KOKKUVÕTE	49
SUMMARY	51
KASUTATUD KIRJANDUS.....	53
LISAD.....	58
Lisa 1. Koodipuu väljavõte.....	58
Lisa 2. PlatFAMs esimese etapi intervjuukava.....	59

Lisa 3. PlatFAMs teise etapi intervjuukava65

SISSEJUHATUS

Digitaaalsed platvormid on tänapäeva inimeste eludes olulisel kohal. Ilma platvormideta on raske toime tulla, sest neile on koondunud olulised teenused nagu pangandus ja meditsiiniteenused, kuid samuti ka meelelahutus, meedia ning suur osa inimeste omavahelisest suhtlusest (Mannell jt, 2024: 8). Sellist mitmete eluvaldkondade koondumist platvormidele nimetatakse platvormistumiseks (Mannell jt, 2024: 9; Van Dijck, 2019). Toimub ka pereelu platvormistumine, mille käigus osa perekonnaliikmete vahelisest suhtlusest liigub platvormidele ning perekonnad kasutavad platvorme sündmuste jagamiseks ja läheduse hoidmiseks (Barnwell jt, 2021; Barrie jt, 2019). Platvormid suurendavad suhtluse tihedust, kuid need võivad ühtaegu nii tugevdada perekondlikku lähedust kui ka tekitada konflikte (Barnwell jt, 2021; Barrie jt, 2019).

Platvormistumise protsessi mõistmiseks on oluline teada saada, kuidas perekonnad igapäevaelus platvorme kasutavad. Perekondade ja põlvkondade platvormistumise uurimine aitab selgitada, kuidas muudab platvormistumine suhtlust perekonnas, millised põlvkondlikud kogemused platvormistumise mõjul tekivad ning kuidas muutub meediatarbimine.

Uuringud näitavad, et erinevate põlvkondade platvormide kasutus ja hoiakud platvormide suhtes erinevad (Calvo-Porrall, Chan ja Lee, 2023; Fietkiewicz jt, 2016 ja Pesqueira-Sanchez, 2019). Ligikaudu 1965.-1980. aastal sündinud inimesed kasutavad tehnoloogiat ja platvorme peamiselt infootsinguks ja suhtluseks ning nooremad, pärast 1980. aastat sündinud, peamiselt meelelahutuseks (Calvo-Porrall; Fietkiewicz jt, 2016 ja Pesqueira-Sanchez, 2019). Kõige noorem, alates 2000. aastast sündinud põlvkond, on tehisarule ja uutele tehnoloogiatele vastuvõtlikum kui vanemad põlvkonnad, kes suhtuvad neisse ettevaatlikkusega (Chan ja Lee, 2023).

Tehnoloogia arenguga on tihedalt seotud meedia, sest muutuvad meedia tarbimise vahendid (Couldry ja Hepp, 2017). Meediakasutus on põimitud igapäevaste tegemiste ja üles kasvamise kogemustega ning saab põlvkonda iseloomustavaks tunnuseks (Aroldi ja Colombo, 2020: 569). Vanemale põlvkonnale jäävad uued meediaplatformid võõraks ning neile omased tehnoloogiad ja meediatarbimise kogemused jäävad tundmatuks nooremale põlvkonnale (Aroldi ja Colombo, 2020: 569). Niimoodi tekivad meediapõlvkonnad, kus üleskasvamist ja vanust seostatakse kindlate meediatarbimise harjumuste ja tavadega (Bolin ja Westlund, 2009; Vittadini jt, 2013).

Kuigi on uuritud erinevate põlvkondade platvormide ja meediakasutust, leidub vähe uuringuid, kuhu on kaasatud ühe pere kolm põlvkonda (Erstad jt 2024). Meediastumise ja platvormistumisega kohanemise mõistmiseks on vaja uurida inimeste hoiakuid ja mõtteviise, kuna just need aitavad aru saada, kuidas ja mil määral inimesed nendes protsessides toime tulevad (Figueiras jt, 2024).

Minu töö eesmärk on mõista põlvkondlike meediatarbimise kogemuste ja mõtteviiside rolli eri põlvkondadest inimeste toime tulemisel perspektiivset platvormistumisega.

Magistritöö koosneb teoreetilisest taustast, probleemist, meetodi kirjeldusest, analüüsist ja tulemustest ning järeldustest ja diskussioonist.

1. TEOREETILINE JA EMPIIRILINE TAUST

Järgnevalt annan ülevaate meediastumise, andmestumise ja platvormistumise protsesside ajaloost ja olulistest mõistetest. Seejärel tutvustan olemasolevaid uuringuid põlvkondlike kogemuste ja mõtteviiside kohta seoses platvormistumisega. Viimaks kirjeldan Figueirase jt (2024) loodud mudelit, mida kasutan oma töös mõtteviiside uurimiseks.

1.1. Meediastumine, andmestumine ja platvormistumine

Selles peatükis kirjeldan erinevate autorite definitsioonidele tuginedes protsesse ja mõisteid, millest oma töös räägin. Esmalt annan ülevaate meediastumise ajaloost ja andmestumise ning platvormistumise protsessist.

Meediastumine tähendab meedia rolli olulisemaks muutumist ühiskonna süsteemides ja institutsioonides (Kho jt, 2014). Meediastumise olemus seisneb seega meedia domineerimises ühiskonnas kui süsteemis ja ka inimeste elumaailmas. Meedia roll igapäeva elus suurenes oluliselt 2000ndate aastate keskpaigas, kui tavaliseks said internetiühendus ja mobiiltelefonid, millele järgnesid sotsiaalmeediaplatformid (Couldry ja Hepp, 2013). Meediastumise kontseptsioon aitab analüüsida nii muutusi meedia ja kommunikatsiooni kui kultuuri ja ühiskonna valdkondades (Couldry ja Hepp, 2017). Meediastumisel on kvalitatiivne ja kvantitatiivne dimensioon: kvantitatiivne dimensioon hõlmab meediavahendite kaudu toimuva suhtluse suurenemist ja kvalitatiivne dimensioon seda, kuidas meediastunud suhtlus muudab ühiskonda (Couldry ja Hepp, 2017).

Couldry ja Hepp (2017: 34-52) kirjeldavad, kuidas meediastumine on lainetena toimunud erinevate ajajärgude jooksul. Meediastumine algas trükipressi leiutamisega 1440. aastal, mis võimaldas inimestel hakata infot laiemalt levitama ning andis tõuke brošüüride ja ajalehtede tekkeks (Couldry ja Hepp, 2017: 40-42). Esimese laine ajal, 19. sajandil, tulid kasutusele trükimasinad ja mehhaniseeritud trükipressid, mis muutsid meedia tavainimestele paremini kättesaadavaks (Couldry ja Hepp, 2017: 42). Teises, elektriseadmete laines (1820–1950), loodi telegraaf, telefon, raadio ja televisioon – need seadmed aitasid inimestel suhelda ka siis, kui nad asusid üksteisest kaugel (Couldry ja Hepp, 2017: 44-48). Kolmanda laine, digitaliseerumisega, levisid Interneti-ühendus, arvutid, nutitelefoniid ja sotsiaalmeedia, mis muutis suhtluse kiiremaks ja isiklikumaks (Couldry ja Hepp, 2017: 48-52). Viimane on andmestumise laine, kus meediast saab igapäeva elu lahutamatu osa ja inimeste tegevust jälgitakse ning suunatakse andmete kaudu (Couldry ja Hepp, 2017: 52). Meediastumine

sellisele käsitlusele vaidlevad vastu Bourdon ja Balbi (2021), kes vaatlevad meediastumist kui kaasaegse Lääne loodusfilosoofiale tugineva tehnoloogiapõhise vahendatuse vormi, mis tekkis varases modernses Läänemaailmas. Nad rõhutavad, et meediastumise teooriad omistavad kommunikatsioonitehnoloogiatele liialt suurt mõju ning alahindavad inimkultuuri varasemaid praktikaid, mis on tänapäevani säilinud, näiteks kunst ja teater (Bourdon ja Balbi, 2021). Bourdon ja Balbi (2021) leiavad, et meediastumise uurimisse tuleks kaasata ka mittemedialised praktikad nagu rituaalid ja religioossed tseremooniad, et mõista paremini meediastumise vorme ja kaasaegsete kommunikatsioonitehnoloogiate põimumist iidsete praktikatega (Bourdon ja Balbi, 2021).

Siiski on meediastumise protsess jõudnud niikaugemale, et toimub andmestumine. Andmestumine tähendab, et tegevused ja ühiskondlikud protsessid, mis varem olid praktilised, sotsiaalsed ja kommunikatiivsed, on võimalik ära teha Internetis (Masso jt, 2020: 11). Sellised tegevused on näiteks piletite ostmine ja uudiste lugemine, millest on saanud andmeid loovad tegevused (Masso jt, 2020: 11). Internetis ja platvormidel toimub andmete kogumine, analüüsimine ja müümine, mis omakorda muudab igapäevaseid tegevusi, näiteks platvormid nagu Netflix ja Spotify töötlevad kasutajate andmeid parema, personaliseeritud teenuse pakkumiseks (Couldry ja Mejias, 2019: 14).

Andmestumisega kaasneb platvormistumine. Need protsessid on omavahel tihedalt seotud, sest platvormide toimimine põhineb suuremahulisel andmete kogumisel ja analüüsil, mille käigus on iga tegevus, näiteks mängimine, filmi vaatamine, info otsimine, autoga sõitmine ja kõndimine võimalik teisendada andmetesse (Jin, 2023; Poell jt, 2019). Poell jt (2019) tuginevad tarkvara-, äri- ja poliitikauuringutele ning defineerivad platvormistumist kui platvormide integreerumist tööstusharude ja eluvaldkondade infrastruktuuri. Erinevad ettevõtted ja teenused on liikunud netiplatvormidele, sealhulgas haridus, transpordi-, tervishoiu- ja meelelahutusteenused (Poell jt, 2019). Suurte tehnoloogiaettevõtete, näiteks Amazoni, Facebooki, Google'i ja Microsofti tooted on olulisel kohal USA ja Euroopa ühiskondades, sest neid kasutavad inimesed nii töö- kui argielus (Van Dijck, 2019).

Kultuuriuuringute vaatepunktist on platvormistumine protsess, mille käigus muutuvad platvormidega seotud kultuuripraktikad ning ettekujutus platvormidest (Poell jt, 2019). Platvormistumise tulemusena on tehnoloogiaettevõtted piisavalt mõjukad, et kujundada ühiskondlikke protsesse ja demokraatia toimimist, näiteks valimisi ja avalikke arutelusid (Mannell jt: 95-96, 2024; Van Dijck, 2019).

Mannell jt (2024) defineerisid kolm platvormistumise kihti, milleks on:

- platvormistunud ühiskond (*the platform society*), mis kirjeldab muutusi makrotasandil, nagu tehnoloogiaettevõtete suurem mõjuvõim poliitikas ja majanduses;
- riiklikud/kommertslikud platvormid (*state/commercial platforms*), mis hõlmab mesotasandil mõju organisatsioonidele ja ühiskondlikku elu struktureerivatele sektoritele nagu haridusasutused, kommunaalteenused, maksud, ostlemine, pangandus ja tervishoid;
- kasutamine ja läbirääkimised (*use and negotiation*), mis kirjeldab mikrotasandi protsesse, näiteks isiklikku kasutust, samuti individuaalseid ja kollektiivseid kasutus- ja läbirääkimismustreid platvormide ja pereliikmete vahel, mis kujundavad pere kaasamist.

Platvormistumise protsessi käigus on platvormidest saanud sotsiaalse elu toimumise kohad (Couldry ja Hepp, 2016). Kuhugi pole kadunud analoogmeedia, kuid enam pole meediatarbimise juures oluline seade, vaid platvorm, mis tähendab, et endiselt loetakse ajalehti, kuulatakse raadiot ja vaadatakse filme, kuid enam ei ole tarvis mitmeid erinevaid seadmeid, vaid piisab ühest internetiühendusega nutiseadmest (Couldry ja Hepp, 2016).

Ühtset definitsiooni veebiplatvormile ei ole veel kokku lepitud, kuid tavaliselt võimaldavad platvormid kasutajatel omavahel suhelda, töödelda suuri andmehulki, saada kokku ostjatel ja müüjatel või luua võrgustikke (Euroopa komisjon, 2016). Platvormid on seotud nii isiklike tegevuste kui erinevate teenuste ja meediaga (Livingstone ja Sefton-Green, 2025: 8-10). Platvorme on mugav kasutada näiteks suhtluseks, info otsimiseks, ostlemiseks ja meedia tarbimiseks (Livingstone ja Sefton-Green, 2025: 8-10). Standardse ehituse, äratuntavate logode ja erinevatest seadmetest kättesaadavuse tõttu on platvormid saanud seotuks mitmete eluaspektidega (Livingstone ja Sefton-Green, 2025: 8-10).

Internetiplatvormid võivad esineda mitmes vormis, kuid levinumad on:

- e-kaubanduse platvormid (Amazon, eBay), mis ühendavad ostjaid ja müüjaid;
- sotsiaalmeediaplatformid (Facebook, Twitter, Instagram), millel kasutajad saavad suhelda, sisu luua ja jagada;
- töövahendusplatvormid (Upwork, LinkedIn), mis ühendavad tööandjaid ja töötajaid;
- jagamismajanduse platvormid (Uber, Airbnb), mis vahendavad teenuste ja ressursside jagamist (Euroopa komisjon, 2016).

Selles töös nimetan platvormideks võrguplatvorme, mille hulka kuuluvad eelnevalt mainitud platvormide liigid ning nende mobiilirakendused. Kasutan platvormi mõistet väga laias tähenduses, mis hõlmab nii e-kaubanduse, sotsiaalmeedia, töövahendus- ja jagamismajanduse platvorme, eristamata veebilehti mobiilirakendustest.

Platvormide laialdane roll ühiskonnas ei piirdu vaid tehnoloogilise kasutusega, vaid mõjutab oluliselt ka inimeste sotsiaalseid suhteid ja igapäevaseid toiminguid. Üks olulisemaid tasandeid, kus platvormistumise mõju avaldub, on perekond.

Perekonna tasandil tähendab platvormistumine, et platvormi loogika järgi on seatud sotsiaalne, poliitiline ja majanduslik infrastruktuur, milles inimesed oma igapäevaelus toimetama peavad (Mannell jt, 2024: 96-98). Erstad jt (2024) analüüsisid artikleid, mis räägivad sellest, kuidas platvormid on kaasatud perede igapäevaelu. Selgus, et digitaalne ühendus muudab perekonnaliikmete rolle ja läheduse tähendust (Erstad jt, 2024). Pereliikmed jagavad sotsiaalmeedia abil üksteisega nii erilisi sündmusi, näiteks jõule ja sünnipäevi, kui ka igapäevaseid tegevusi nagu kokkamine ja lastega õues käimine (Erstad jt, 2024). Digitaalne ruum on saanud peresuhete ja -kogemuste kujundamise ruumiks, näiteks jagatakse Instagramis pilte ja postitusi, mis meenutavad traditsioonilise perealbumi sisu (Barnwell jt, 2021). Platvormid aitavad pereliikmetel üksteisega suhelda ja ühendusi hoida, eriti kaugemal elavate pereliikmetega ning lapselaste ja vanavanemate vahel, kuid teisalt muudavad platvormid peresiseid võimusuhteid (Barnwell jt, 2021; Barrie jt, 2019). De Leyni jt (2025) uuringu tulemused näitasid, et meediakasutus ja privaatsuse haldamine ei kujune ainult isiklikust valikust või platvormi omadustest, vaid on tugevalt seotud koduse keskkonna, peresuhete ja kultuuriliste arusaamadega sellest, mida tähendab olla laps või noor. Kuigi vanemad ei väljendanud suurt muret privaatsuse pärast, jälgisid nad laste tegevust TikTakis (De Leyn jt, 2020). Vanemate mured keskendusid pigem tulevikule (teismeliste võimalike sobimatute postituste ennetamine) ja välistele ohtudele (võõrad inimesed) (De Leyn jt, 2020). Lapsed ja noored võtavad sageli platvormide kasutamisel initsiatiivi, aga see võib põhjustada põlvkondlikke pingeid digiharjumustes (Livingstone ja Sefton-Green, 2025: 13-14).

Paraku ei pruugi alati perekonnas olla ainult head ja hoolivad suhted ning on ka neid inimesi, kes peavad ise platvormistunud ühiskonnas toime tulema. Kõik põlvkonnad ei suuda sama hästi kiirete tehnoloogiliste muudatustega kaasas käia ning tekib digitaalne kihistumine, mis eristab nooremaid ja vanemaid põlvkondi (Kalmus jt, 2017). Lisaks paneb platvormistumine proovile kodu privaatsuse ja autonoomia piirid, sest nagu oli kunagi raadio ja televisiooniga, tungib

välismaailm uuel viisil kodusse ellu ning muudab koduse ruumi kasutust ja pereliikmete vahelist suhtlust (Mannell jt, 2024: 97-98).

Perekonna platvormistumisest räägivad raamatu „*The Platformization of the Family Towards a Research Agenda*“ (Mannell jt, 2024: 93-98) autorid nelja dimensiooni abil.

- Kollektiivne/individuaalne dimensioon (*collective/individuaal dimension*), mis kirjeldab platvormide kasutuse vaheldumist individuaalse ja grupitasandi vahel. Perekonna platvormistumine toimub nii individuaalsete kui grupitegevuste tulemusel, näiteks võib üks pereliige suunata teisi mõnda uut tehnoloogiat kasutama või võidakse peres koos kokku leppida, kuidas mingit platvormi kasutama hakatakse.
- Põlvkondadevaheline dimensioon (*the intergenerational dimension*), mis kirjeldab perekonna eri põlvkondade omavahelisi suhteid, arvestades seda, kuidas osaline suhtluse toimumine on liikunud platvormidele. Põlvkondadevaheline dimensioon hõlmab ka eri põlvkondade vertikaalset integreerumist platvormidel, mille tulemusel ilmnevad uued sotsiaalsed suhted ja normid.
- Perekonna kui praktika dimensioon (*the family-as-practice dimension*), mis käsitleb perekonda suhtepraktikate kaudu konstrueeritava üksusena. Selles dimensioonis tekivad küsimused selle kohta, millised rollid on platvormidel perekonna suhetes ning millised on tagajärjed, mida tähendab platvormistumine perekonna olemuse jaoks ja kuidas see väljendub, samuti võimu, usalduse ja autonoomia toetamise või mitte toetamise kohta.
- Sisemine/välimine dimensioon (*the internal/external dimension*), mis hõlmab ühelt poolt peresisest dünaamikat – üksteisega suhestumine, hoolitsemine, toetamine, ka kahju tekitamine jne, ja teiselt poolt perekondade suhtlust kogukondade, institutsioonide, ettevõtete ja valitsusega.

Platvormistumine on muutnud perekonda mitte ainult tehniliselt, vaid ka kultuuriliselt ja suhteliselt, muutes peresuhete tähendust ja toimimist (Livingstone ja Sefton-Green, 2025). Osa perekonna suhtlusest toimub platvormistumise tulemusel digitaalkeskkondades, mis vahendavad ka igapäevast lähedust (Erstad jt, 2024). Platvormistumise protsess kujundab ümber perekondlikke rolle ja põlvkondadevahelist suhtlust (Mannell jt, 2024: 97).

1.2. Põlvkonnad, põlvkondlikud kogemused ja mõttemüüdid

Põlvkonna mõistel on mitu tähendust. Üheks põlvkonnaks võib pidada ühe pere esivanemast põlvnenud liikmeid, näiteks ühe vanaema kõik lapselapsed on üks selle perekonna põlvkondadest, ning teisalt peetakse põlvkonnaks lähedases vanuses inimeste gruppe (Alwin ja McCammon, 2007; Kalmus jt, 2017; Mannheim, 1927/1952). Sarnaselt on põlvkonna mõistel mitu võimalikku ja õiget tähendust sotsiaalteadustes (Alwin ja McCammon, 2007). Üks levinumaid ja fundamentaalsemaid tähendusi on põlvkond kui sugulustermin, mis kirjeldab loomuliku põlvnemisviisi etappe, ning sellises käsitluses määratleb põlvkonna mõiste sugulussidemeid näiteks vanavanemate, vanemate ja lapselaste vahel (Alwin ja McCammon, 2007). Samuti kutsutakse põlvkonnaks, selle sotsiaalses tähenduses, samal ajal sündinud ja elanud inimesi. Tavaliselt seatakse ajaliseks piiriks ligikaudu 30 aastat, sest esimese 30 aasta jooksul inimene veel õpib ja areneb, kuid oluline roll on ka kultuurilistel ja ajaloolistel protsessidel, mis inimese eluajal toimuvad (Alwin ja McCammon, 2007; Mannheim, 1927/1952). Põlvkondade piirid on hägused ning põlvkondade vahetumise ajal sündinud inimestel on sarnasusi mõlema põlvkonnaga (Alwin ja McCammon, 2007). Näiteks X-, Y- ja Z-põlvkondade käsitluses on X-põlvkond sündinud ligikaudu 1965-1980, Y-põlvkond ligikaudu 1980-2000 ja Z-põlvkond ligikaudu 2000-2012 (Chan ja Lee, 2023). X-põlvkonnale eelnes nn beebibuumerite põlvkond (Chan ja Lee, 2023). Lisaks bioloogilistele ja ajaliselt määratletud põlvkondadele on sotsiaalteadustes oluline eristada ka sotsiaalset põlvkonda, mis põhineb ühisel ajaloolisel ja kultuurilisel kogemusel (Mannheim, 1927/1952). See käsitlus võimaldab vaadelda põlvkondi mitte ainult kui perekondlikke põlvnemisliine või kindlal ajavahemikul sündinud inimgruppe, vaid ka kui kollektiive, kelle maailmapilti kujundavad ühised kogemused, sündmused ja ühiskondlikud muutused (Alwin ja McCammon, 2007; Kalmus jt, 2017; Mannheim, 1927/1952).

Sotsiaalse põlvkonna mõiste võttis kasutusele Karl Mannheim, kes lõi sotsiaalse põlvkonna teooria (Kingstone ja Bristow, 2024). Mannheimi (1927/1952) kohaselt määravad varajased elukogemused loomuliku maailmapildi ning kõik hilisemad elukogemused saavad selle põhjal oma tähenduse. Hetke, mil üks põlvkond vahetub teise vastu, on keeruline tabada ning pigem on tegu sujuva protsessiga, mille tempo sõltub sotsiaalsetest ja kultuurilistest muutustest (Mannheim, 1927/1952). Põlvkonna sotsiaalse aspekti puhul on olulised ka asukoht, kultuuriruum ja ühised kogemused (Mannheim, 1927/1952), mistõttu sotsiaalsed põlvkonnad Eestis võivad erineda sotsiaalsetest põlvkondadest näiteks Ameerikas või mujal maailmas.

Põlvkonda käsitletakse sotsiaalse põlvkonna mõttes ka identiteeditähisena, mille abil paigutatakse ennast ja teisi sotsiaal-ajaloolisesse struktuuri (Kalmus jt, 2017).

Bolin (2014) pakub, et põlvkondi ei pruugi ühendada vaid suured ja mõjukad sündmused, vaid ka palju igapäevasemad nähtused ja kultuuris toimuv, näiteks parasjagu populaarne muusika, filmid või moetrendid, millel on tugev mõju inimese elule. Sellistel mõjutustel on ka kollektiivne dimensioon, mis ühendab sama artisti või näitleja fänne, ning tekib ühine mälestus sellest, mis mingil ajal populaarne oli (Bolin, 2014). Eestis räägitakse näiteks „nõukogude aja põlvkonnast“, „võitjate põlvkonnast“ ja „nutipõlvkonnast“, mis kõik viitavad ühiskonnas eristuvatel aegadel üles kasvanud ja elanud gruppidele (Kalmus jt, 2017).

Bolin ja Westlund (2009) räägivad meediapõlvkondadest kui erinevate tehnoloogiliste arengute ajal elanud ja suureks kasvanud inimestest, kes kogevad ja tajuvad praegusi tehnoloogia ja meedia arenguid ja trende erinevalt. Meediapõlvkondade puhul ei ole niivõrd oluline ühte meediapõlvkonda kuuluvate inimeste vanus, vaid see, kuidas inimesed kogevad kultuurikeskkonna, eakaaslaste mõjutuste ja mälestusi kujundavate sündmuste kaudu tehnoloogiat ja vanust (Vittadini jt, 2013). Mõnikord tekib inimestel eriline emotsionaalne side neile tuntud meediakogemustega, näiteks meenutatakse igatsevalt vinüüle, kassetimängijaid või teisi praeguseks vähe kasutusel olevaid meediavorme (Bolin, 2014).

Loos ja Ivan (2024) analüüsisid ACT (*Adult Changes in Thought Study*) uuringu andmete põhjal muutusi kolme sünnikohordi (1938 või varem, 1939-1948 ja 1949-1936) meediakasutuses 2016.-2018. aasta jooksul. Tulemused kinnitasid meediapõlvkondade kontseptsiooni: nooremas eas levinud meediaformaadid võivad hilisema elu meediakasutust mõjutada, kuid arvestada tuleks ka riikidevaheliste erinevustega, sest riigi meedia ajalugu võib olla seotud inimeste meediakogemuste ja -eelistustega (Loos ja Ivan, 2024). Samuti nagu inimesed, vananeb ka meedia, näiteks e-kirjade kasutus vähenes kahe aasta jooksul kõikides vanusegruppides (Loos ja Ivan, 2024).

Eestis on võimalik selgelt eristada traditsioonilise meedia põlvkonda (sündinud 1937-1951) ja digitaalset/internetipõlvkonda (sündinud 1982-1996) (Kalmus jt, 2017). Nende vahele jäävat põlvkonda iseloomustavad nii traditsioonilise kui digitaalse põlvkonna tunnused, mistõttu nimetavad Kalmus jt (2017) seda puhverpõlvkonnaks. Traditsiooniliseks meediaks peetakse näiteks raadiot, televisiooni ja ajalehte ning uute meediavahendite ja –tehnoloogiate all peetakse silmas nii nutitelefone, tahvel- ja sülearvuteid kui ka uusi digiplatvorme, sh sotsiaalmeedia platvorme (Kalmus jt, 2017).

Tehnoloogia arenguga seotud muutused loovad tingimused põlvkondlike kogemuste kujunemiseks, mille keskmes ei ole ainult meediavahendite kasutamine, vaid ka laiemad ajaloolised ja kultuurilised protsessid, mida meediastumine muudab ja kujundab. Seeläbi haakub meediapõlvkondade eristus ka Mannheimi teooriaga, mis rõhutab nooruses kogitud murranguliste sündmuste rolli põlvkonna identiteedi kujunemisel (Mannheim, 1927/1952; Kalmus jt, 2017).

Mannheimi (1927/1952) kohaselt on põlvkondlikud kogemused peamiselt suured ajaloolised ja kultuurilised sündmused, millega kõik samas kultuuriruumis elavad noored kokku puutuvad, nagu nt Teine maailmasõda ja Prantsuse revolutsioon. Põlvkondade ja nendevaheliste suhete kirjeldamist sündmuste abil kasutatakse tänapäeval päris palju, näiteks Ühendkuningriikides kasutatakse „Covidi põlvkonna“ mõistet laste ja noorte kohta, kes sellel ajal koolis käisid (Bristow, 2024). Põlvkondlikke kogemusi ei pea kõik noored kogema ühtemoodi, olulisem on, et ennast ja teisi paigutatakse nende abil sotsiaalsesse konteksti, mis aitaks seletada hoiakuid, uskumusi ja käitumismalle (Bristow, 2024; Mannheim 1927/1952).

Kalmus jt (2017) leidsid MeeMa uuringu 2002.-2014. aasta Eesti andmete põhjal, et erinevad vanusegrupid määravad enda ja teiste põlvkonda kuuluvust erinevate tunnuste alusel, näiteks 15-20-aastaste jaoks olid olulised samal ajal koolis käimine, sarnased muusikaeelistused ja internetikasutusharjumused, samas 21-30- ja 31-40-aastaste jaoks oli oluline tunnus samal ajal pere loomine. Sotsiaalmeedia kasutamisharjumused olid olulised vaid 21-30-aastaste jaoks ja raamatud olid olulised vaid 61-79-aastaste jaoks (Kalmus jt, 2017).

Seega on põlvkondlikud kogemused nii kultuurilised ja ajaloolised sündmused kui igapäevased harjumused ja tegevused, millega suhestuvad samal ajal sarnases vanuses olevad inimesed (Mannheim, 1927/1952; Bristow, 2024; Kalmus jt, 2017). Põlvkondlike kogemuste abil määratletakse enda ja teiste põlvkonda kuulumist (Mannheim, 1927/1952; Bristow, 2024; Kalmus jt, 2017).

1.3. Põlvkondlike kogemuste ja mõtteviiside seosed tehnoloogia, meedia ja platvormide kasutusega

Selles töös kasutan Figueirase jt (2024) sotsioloogilist mõtteviisi määratlust, mille kohaselt on mõtteviis uutest kogemustest mõjutatav ning dünaamiline mentaalne konstrukt, mis ühtlasi aitab seletada uusi kogemusi ja nähtusi ning kooskõlastada need olemasoleva arusaamaga

maailmast. Mõtteviisid on seotud hoiakute, uskumuste ja arusaamadega, mis mõjutavad inimeste käitumist, otsuseid ning reageerimist erinevatele olukordadele (Dweck, 2016). Mõtteviis sarnaneb Bourdieu' *habitusele* selle poolest, et viitab inimese seesmistele protsessidele ja arusaamadele, mille abil maailma tõlgendatakse, kuid mõtteviisid on altimad muutustele (Figueiras jt, 2024).

Põlvkondlikud kogemused võivad olla seotud tehnoloogia kasutamisega. Calvo-Porrall ja Pesqueira-Sanchez (2019) uurisid X- (sündinud 1965-1980) ja Y- (sündinud 1980-2000) põlvkondade motivatsioone tehnoloogiavahendite kasutamiseks ning leidsid, et X-põlvkonda motiveerib peamiselt info leidmine ja Y-põlvkonda meelelahutus, mille seletuseks pakkusid autorid põlvkonnast tulenevaid erinevusi käitumises ja hoiakutes.

Chan ja Lee (2023) uurisid Z-põlvkonna üliõpilaste ning X- ja Y-põlvkonna õpetajate kogemusi, arusaamu, teadmisi, muresid ja kavatsusi seoses generatiivse tehisaru (GenAI) kasutamisega kõrghariduses. Generatiivne tehisaru on tehisintellekti haru, mis suudab luua uusi andmeid, näiteks teksti, pilte, muusikat, koodi või muid väljundeid, mis on sarnased inimeste loodud väljunditele (Chan ja Lee, 2023). Z-põlvkond (sündinud 1995-2012) on vanematest põlvkondadest rohkem valmis tehisaru kasutusele võtma ning suhtub tehisarusse ja tehnoloogilistesse uuendustesse vanematest põlvkondadest optimistlikumalt (Chan ja Lee, 2023). X- ja Y-põlvkondadesse kuuluvad õpetajad suhtusid tehisarusse ettevaatlikumalt kui Z-põlvkonda kuuluvad õpetajad (Chan ja Lee, 2023). Nad teadvustasid tehisaru potentsiaali ja kasu, kuid väljendasid võrreldes Z-põlvkonnaga suuremat ebakindlust ja muret eetiliste ja pedagoogiliste tagajärgede pärast (Chan ja Lee, 2023).

Fietkiewicz jt (2016) leidsid, et inimesed, kes on sündinud enne 1980ndaid, kasutavad väiksema tõenäosusega sotsiaalmeedia platvorme ning pakuvad seletuseks üleskasvamist ilma tänapäevaste digitaalsete vahendite ja platvormideta. Samas kasutab X-põlvkond noorematest tõenäolisemalt Twitterit ning huvitub uudiste kohta arvamuste jagamisest ning oma jälgijaskonna suurendamisest (Fietkiewicz jt, 2016). Y-põlvkond kasutab teistest suurema tõenäosusega Facebooki ja töö otsimisega seotud platvorme. Alates 1995ndast aastast sündinud kasutavad vanematest põlvkondadest suurema tõenäosusega Instagrammi, kuid erinevalt X-põlvkonnast, kes suhtlevad internetis võõraste inimestega, kasutab Z-põlvkond internetti ja platvorme pigem oma sõpradega suhtlemiseks (Fietkiewicz jt, 2016).

Colombo jt (2018) uurisid Itaalia vanaemade (alates 65-aastastest), kes kasutasid vähemalt kord nädalas mõnda digiseadet, infotehnoloogia kasutust perega suhtlemisel (Colombo jt,

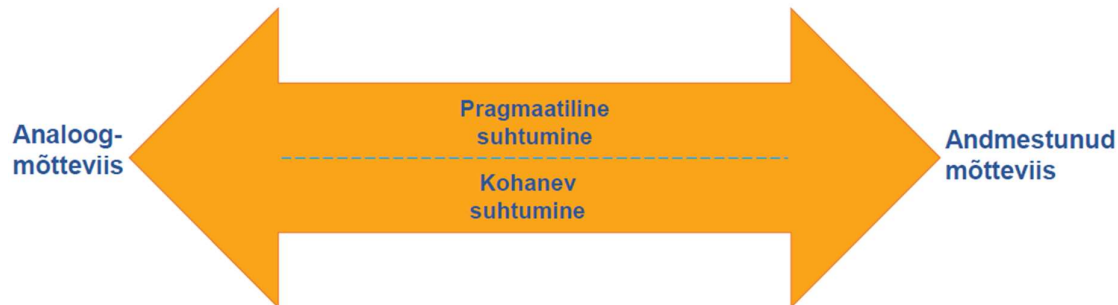
2018). Paljud vanaemad olid arvutit õppinud kasutama, kui veel ise tööl käisid, või ajal, kui nende lapsed läksid kooli või ülikooli ning vajasid arvutit koolitöödeks (Colombo jt, 2018). Interneti ja nutitelefonide leviku ajal hakkasid vanaemad uusi tehnoloogiaid kasutama, et noorematele pereliikmetele näidata oma võimekust õppida ja ajaga kaasas käia (Colombo jt, 2018). Teine oluline tegur uue tehnoloogia kasutama õppimisel oli perekonnalt tulev surve olla ühenduses, eriti nende pereliikmetega, kes olid kolinud kaugemale (Colombo jt, 2018). Raskused esinesid vanematel inimestel, kui nooremad pereliikmed ei õpetanud neid platvorme või nutitelefoni kasutama ega mõistnud nende raskusi nutiseadmete kasutuses (Colombo jt, 2018). Vanaemad olid ka üsna keskendunud seadmete “õigesti” kasutamisele, mis tähendas vigade tegemise ja riskide vältimist (Colombo jt, 2018). Lisaks leidsid Colombo jt (2018) vastupidiselt Fietkiewiczile jt-le (2016), et vanemad inimesed olid ettevaatlikud isikliku info jagamisega ega pidanud võõraste inimestega suhtlemist Internetis oluliseks.

Uuritud on erinevate põlvkondade kogemusi ja mõtteviise seoses platvormistumisega, kuid selle protsessiga toimetuleku sügavamaks mõistmiseks võiks olla abi süstematiseeritumast lähenemisest, mis arvestaks nii põlvkondade vaheliste kui põlvkonnasiseste ja indiviididevaheliste erinevustega. Kuigi eelnevad uuringud pakuvad väärtuslikke teadmisi erinevate põlvkondade tehnoloogiakasutuse kogemustest, hoiakutest ja motiividest, ilmneb vajadus lähenemisviisi järele, mis võimaldaks käsitleda neid nähtusi mitte ainult vanuseliste või ajaliselt määratletud põlvkondade kaudu, vaid ka paindlikumalt ja nüansirikkamalt – võttes arvesse indiviidide elukogemusi, suhtumist ja valmisolekut tehnoloogia kasutamiseks. Sellise mitmetasandilise mõistmise toetamiseks pakub Figueirase jt (2024) loodud mõtteviiside kontiinum tugevat teoreetilist raami, mille abil seniseid tähelepanekuid süstematiseerida ja laiendada.

1.4. Analoog-andmestunud mõtteviisi mudel

Figueiras jt (2024) löid kontiinumi, mis kirjeldab internetiplatvormide või tehnoloogiaga kokkupuutel kujunenud mõtteviise. Figueirase jt (2024) mõtteviiside kontiinum võimaldab käsitleda platvormide kasutamist dünaamilise ja mitmetahulise protsessina, kus inimese suhe digitehnoloogiaga kujuneb elu jooksul ja sõltub paljudest teguritest. Kontiinum aitab vältida lihtsustatud vastandusi ning arvestab sellega, et erinevate vanuserühmade seas võib olla väga erineva tasemega kasutajaid, sõltuvalt kogemustest, oskustest ja suhtumisest tehnoloogiasse (Figueiras jt, 2024). Selline lähenemine võimaldab paremini mõista, kuidas inimesed

tehnoloogiat tähenduslikult kasutavad ning kuidas sotsiaal-kultuurilised kontekstid mõjutavad nende platvormikäitumist (Figueiras jt, 2024).

Joonis 1. Analoog-andmestunud mõtteviisi kontiinum (Kalmus, 2023).

„Analoog“ tähendab kontiinumil meediat, mis eelnes digitaliseerimisele ja andmestumisele, näiteks paberleht, raadio ja digiajastu-eelne televisioon (Figueiras jt, 2024). „Andmestunud“ tähendab nii digitaalset meediat kui ka uutel andmepõhistel ärimudelitel põhinevaid tehnoloogiaid, nt platvorme, mis kasutavad jälgimis- ja profiilimissüsteeme, mis koguvad kasutajate andmeid, et vastavalt nende profiilile tooteid või teenuseid pakkuda (Figueiras jt, 2024). Kontiinumi sees esineb veel kaks lähenemist või hoiakut andmestunud maailma suhtes: pragmaatiline ja kohanev (Figueiras jt, 2024).

- Pragmatiline hoiak väärtustab platvormistumise eeliseid, kuid märkab ka järeleandmisi, mida tuleb teha, et platvorme kasutada. Järeleandmisi iseloomustab leplikkus või ükskõiksus andmete kogumise ja töötlemise suhtes, mis on pragmaatilise hoiaku domineeriv tunnus. Lisaks väljendub pragmaatiline hoiak veendumuses, et inimestel on vähemalt osaline kontroll andmestunud meedia kasutuse üle.
- Kohanev hoiak vastandub pragmaatilisele. Kohanevat hoiakut iseloomustavad huvi ja avatus platvormide ja andmestunud maailma vastu. Kohaneva hoiaku puhul ilmneb pragmaatilisest suurem huvi digimaailma tundmaõppimise ja sellega kohanemise vastu. Samas võib digimaailma tunnetamine olla piiratud analoogmaailma toimimisloogikast lähtuvate kujutelmadega (Kalmus, 2023).

2. PROBLEEMISEADE

Uuringute, nt Kalmus jt (2017), tulemuste põhjal võib järeldada, et interneti kasutusvõimaluste laienemine ja kasutuse kasvamine ei pruugi tähendada digipädevuste ja internetiplatvormidel toimetuleku samaväärset kasvu, mistõttu on oluline leida tegureid, mis aitavad vähendada lõhet põlvkondade vahel.

Erstad jt (2024) koostasid kaardistava kirjanduse ülevaate alates 2012. aastast ilmunud uuringutest, mis käsitlesid platvormistumist ja perekonda, ning selgus, et oluliseks lüngaks suhete platvormistumise valdkonnas olid uuringud, mis käsitleksid ühe perekonna piires mitme põlvkonna kogemusi. Analüüsiks otsisid nad märksõnade abil artikleid, mis põhinesid empiirilisel uurimisel ning käsitlesid tehnoloogia kasutamist sama perekonna erinevates põlvkondades. Valimisse jäi pärast duplikaatide, teoreetiliste, ligipääsmatute, ebausaldusväärsete ja teistesse uurimisvaldkondadesse kuuluvate artiklite eemaldamist 1236 artiklist 53, millest vaid kuus käsitlesid nii lapsi kui vanavanemaid (Erstad jt, 2024). Mõnes hiljutises uuringus oli põlvkondlik mõõde osaliselt kaetud, kuid enamasti olid kaasatud kaks põlvkonda: vanemad ja lapsed, kus osati olid lapsed juba täiskasvanud (Erstad jt, 2024).

Kuna inimeste igapäevatoimingud ja pereeluga seotud tegevused, näiteks omavaheline suhtlus, laste kasvatamise ja kooliga seotud tegevused ning ühine meelelahutus, liiguvad üha enam digitaalsetele platvormidele, on oluline mõista, kuivõrd on inimesed valmis muutustega kaasa minema – sealhulgas eakam põlvkond, kes ei pruugi ennast internetis mugavalt tunda. Eestis oli sarnastel teemadel varem uuritud vanemaealiste digipädevusi, näiteks SHARE uuringu raames (kogumikud „Pilk hallile alale” ja „Pilk hallile alale II”), kuid ei ole olemas piisavalt kvalitatiivseid uuringuid, mis kaasaks mitut põlvkonda ja keskenduks pereelu platvormistumisele.

Minu töö eesmärk on mõista põlvkondlike meediatarbimise kogemuste ja mõtteviiside rolli eri põlvkondadest inimeste toime tulemisel peresuhtluse platvormistumisega.

Lähtuvalt töö eesmärgist püstitan järgmised uurimisküsimused:

1. Milliseid põlvkondlikke kogemusi ja mõtteviise väljendavad uuringuperede liikmed seoses meedia ja digiplatvormide kasutamisega? Milles seisnevad põlvkondade vahelised erinevused ja sarnasused?
2. Millised põlvkondlikud kogemused ja mõtteviisid aitavad digiplatvormidel hakkama saada ja millised takistavad digiplatvormidel toimetulekut?

3. MEETOD

Magistritöö uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi. Kasutatud andmed olid kogutud PlatFAMs-i projekti esimese ja teise laine raames. Kvalitatiivne sisuanalüüs sobis, sest kasutasin kvalitatiivseid andmeid, milleks on intervjuude vastused, ning uurimisprobleemist tulenevalt soovin analüüsida ka teksti latentset sisu. Lisaks on kvalitatiivse analüüsi puhul seoste ja tähenduste leidmine olulisem kui arvulised tulemused, eriti arvestades valimi suurust. Magistritöös kasutasin ainult Eestis kogutud andmeid. Intervjuud tehti 2023.-2024. aastal, need kestsid keskmiselt 79 minutit. Kõige lühem intervjuu kestis 42 minutit ja kõige pikem 145 minutit. Esimese uuringu etapi intervjuud olid individuaalintervjuud, uuringu teises etapis toimusid pereintervjuud. Teises etapis osales kaks perekonda. Intervjuusid tegid Tartu Ülikooli PlatFAMs uurimisgrupi liikmed. Kavad individuaal- ja grüpiintervjuudeks (Lisad 2 ja 3) koostas PlatFAMs-i projekti rahvusvaheline konsortsium. Kavasid testiti uurimisrühmades ning vajadusel muudeti, kuni jõuti lõplike kavadeni. Kui kavad olid valmis, järgnes nende rahvuskeeltesse tõlkimine, mis oli pikk ja mitmeastmeline protsess. Intervjuud transkribeeriti ja anonüümiti, peredele omistati pseudonüümid. Mina sain ligipääsu anonüümitud intervjuude transkriptsioonidele, mida analüüsisin lähtuvalt oma magistritöö eesmärgist.

3.1. PlatFAMs-i uuringuprojekt

PlatFAMs (*Platforming Families: Tracing digital transformations in everyday life across generations*) projekt püüab selgitada digitaalsete platvormide tähtsust tänapäevaste perede eludes ja praktikates, uurides samade perekondade kolme põlvkonda (lapsi, lapsevanemaid ja vanavanemaid). Projekti on kaasatud kuus Euroopa riiki: Norra, Eesti, Rumeenia, Hispaania, Ühendkuningriik ja Poola.

PlatFAMs-i projekti eesmärk on uurida ja mõtestada perekondade digitaliseerunud igapäevaelu (ETIS, i.a.).

Täpsemalt tegeleb projekt sellega, kuidas pered kasutavad nii levinumaid mõjuvõimsaid platvorme nagu WhatsApp, Amazon, Netflix kui ka mängu- ja meediaplatforme ning kuidas selline platvormide kasutus ehk perekonna platvormistumine muudab peresisest dünaamikat ja perekonna praktikaid (Erstad jt, 2024, Mannell jt 2024: 97-98). PlatFAMs-i raamistikus käsitletakse digiplatforme laias tähenduses, nende hulka kuuluvad rakendused ja keskkonnad,

mis võimaldavad inimestevahelist suhtlust, andmete, tekstide ja visuaalide vahetust, kui ka institutsionaalseid ja äriplatvorme, sh sotsiaalmeediavõrgustikke.

PlatFAMs-i projekti rahastas Euroopa humanitaar- ja sotsiaalteaduste koostööprogramm CHANSE ning uuringule on heakskiidu andnud Londoni Majandus- ja Poliitikakooli (LSE) eetikakomitee (luba nr 184400).

3.2. Valim ja andmed

Uuringu esimeses etapis osales Eestist 11 peret, kokku 33 inimest. Neist 11 olid vanavanemad, 11 vanemad ja 11 lapsed. Andmed koguti poolstruktureeritud intervjuudega. Vanavanemad olid sündinud aastatel 1984-1964. Vanavanematest kaks olid mehed ja üheksa naised. Vanemate põlvkond oli sündinud vahemikus 1969-1989 ning nende seas oli mehi viis ja naisi kuus. Laste sünniaastad olid 2007-2015 ning lastest olid meessoost 8 ja naissoost 3. Kümme osalejat olid kõrgharidusega. Linnalistest asulatest oli 20 osalejat ja maapiirkondadest 13. Ühes uuringus osalenud peredest olid samast soost vanemad, ühe pere vanem oli lahutatud, ühe pere vanem oli üksikvanem ning üks pere oli hargmaine (tuunikpere on kolinud välismaale, vanavanemad elavad Eestis). Valimi moodustamisel kasutati mugavusvalimi meetodit. Uurimisrühma liikmed leidsid osalenud pered oma laiendatud võrgustikust. Enne intervjuu toimumist tutvusid osalejad infolehe ja teadliku nõusoleku andmise vormiga, 8-14aastase lapse osalemiseks andis lisaks talle endale täiendava aktiivse nõusoleku ka lapsevanem.

3.2. Analüüs

Analüüsiks kasutan Figueirase, Bolini ja Kalmuse (2024) loodud mudelit, mis kirjeldab digitaliseerunud ja andmestunud meediakeskkonnaga seotud mõtteviise.

Analüüsides kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi ning nii induktiivset kui deduktiivset kodeerimist (Kalmus jt, 2015). Kogemuste ja mõtteviiside analüüsil kasutasin suunatud kodeerimist, mille käigus jätsin kõrvale teksti osad, mis ei olnud seotud uurimisküsimustega (Kalmus jt, 2015). Lähtuvalt mõtteviiside kontinuumist olid mõtteviiside analüüsimiseks olemas kategooriad: „andmestunud mõtteviis“ ja „analoogmõtteviis“, millel oli mudelist tulenevalt kolm alamkategooriat:

1. piiratud/laiendatud repertuaar, mis iseloomustab digimeedia kasutamise ja kasutusel olevate platvormide mitmekesisust, harjumusi ja regulaarsust;
2. Jäik/paindlik mõtteviis, mis iseloomustab valmisolekut ja soovi õppida digimeedia kohta ning kohaneda andmestunud ruumiga;
3. Ükskõikne/valvas mõtteviis, mis iseloomustab hoiakuid andmestumise ja kasutajate jälgimise suhtes.

Analüüsi käigus lõin koode juurde kui märkasin korduvaid mõtteid või teemasid, mis iseloomustasid täpsemalt mõnda alamkategoriat. Ükskõiksuse/valvsuse alamkategoriasse lisasin koodi „ükskõiksus/valvsus tehisaru suhtes“, sest tehisaru on omaette seisev tehnoloogiavaldkond, kuid intervjuueritavad rääkisid sellest sageli tuleviku või privaatsuse küsimuste juures. Lisaks lõin juurde alamkategoriat „agentsuse puudumine vs agentsus“, mis iseloomustab toimevõimekust ehk toimetuleku viise platvormidel ja tehisaru üle kontrolli omamist.

Põlvkondlike kogemuste uurimisel kasutasin esmalt induktiivset kodeerimist. Seejärel jagasin koodid kategooriatesse vastavalt sellele, kuidas need seostusid analoog-andmestunud mõtteviisidega. Põlvkondlike kogemusi uurides kasutasin samu analoog-andmestunud kategooriad pöörates tähelepanu meediakasutuse kogemustele ja platvormide kasutusviisidele ning kogemustele, mis võisid olla seotud analoog- või andmestunud mõtteviisidega. Põlvkondlike kogemuste kohta lisasin kaks uut kategooriat: „habitus“ ja „üksteiselt õppimine“. *Habitust* iseloomustavad keeleoskus ja sotsiaalse ruumi tajus ning üksteiselt õppimist õppimis- ja õpetamiskogemused platvormide kasutamisega seoses.

Analüüsi alustasin individuaalintervjuude lugemisest, pöörates tähelepanu lausetele, mis iseloomustasid andmestunud- või analoogmõtteviise ning nende alamkategoriaid. Olenemata suunatud kodeerimise meetodist lähtumisest, lugesin kogu teksti hoolikalt läbi. Esimeses uuringuetapis kirjeldasid osalejad esmalt, milliseid platvorme nad perega suhtlemiseks kasutavad. Seejärel näidati neile erinevate platvormide/mobiilirakenduste logosid ning osalejad pidid sorteerima välja platvormid, mida nad kasutavad või on kunagi kasutanud. Uuringu esimese etapi andmeid kasutasin peamiselt mõtteviiside analüüsimiseks. Analüüsi käigus kasutasin teksti esiletõstmist ning teise tekstidokumenti koodide kohta käivate tsitaatide kopeerimist. Mõtteviiside kohta intervjuudes otsesid küsimusi ei olnud, mistõttu tuli analüüsida kogu teksti. Exceli tabelisse lõin koodipuu, kuhu lisasin kokkuvõtteid ja iseloomustavaid tsitaate iga intervjuu kohta kategooriate kaupa (koodipuu, Lisa 1).

Põlvkondlike meediakasutuskogemuste uurimiseks kasutasin peamiselt uuringu teise etapi andmeid. Teises uuringuetapis osales kaks perekonda pseudonüümidega Kuu ja Mägi. Uuringu teises etapis paluti osalevatel pereliikmetel enne intervjuu toimumist mõelda lapsepõlvemälestustele, mis seostuvad meedia ja tehnoloogia kasutamisega, ning otsida mõni ese või jäädvustus meediavahendist, millel oli nende kunagises kodus oluline roll (Opermann jt, 2025). Lisaks paluti intervjuu käigus perekondadel mõelda, milline oleks ideaalne rakendus perekonnaliikmete vaheliseks suhtluseks. Põlvkondlike kogemuste analüüsimisel tein märkmeid nii minevikus kui olevikus kasutusel olevate seadmete ja platvormide kohta, lapsepõlves olulise meedia kohta ning muude kogemuste jutustuste kohta, mida seostati tehnoloogiaga või platvormidel toimetulekuga. Kui peamiselt kasutasin teise etapi andmeid põlvkondlike kogemuste analüüsimiseks, jätsin analüüsi sisse lõigud, mis väljendasid mõtteviise.

3.3. Uuriija refleksioon

Varasemalt olin kvalitatiivsete uurimismeetoditega kokku puutunud bakalaureuse- ja magistriõppe õppeainete käigus ning polnud varem üksinda kvalitatiivset uurimustööd kirjutanud, mis tähendas, et pidin ennast enne töö alustamist esmalt kurssi viima metoodikaga.

Magistritöös kasutatud andmed oli juba kogunud ja anonüüminud Tartu Ülikooli uurimisrühm, mis aitas mul aega kokku hoida intervjuude läbiviimise pealt, kuid teisalt puudus mul isiklikum kontakt uuringu osalejatega ning sain kasutada ainult kirjalikke andmeid. Samas võis ainult transkriptsioonide kasutamine aidata jääda objektiivsemaks, sest mul puudus oma tõlgendus osalejate emotsioonidest. Siiski tundsin analüüsi käigus puudust täiendavast infost, mis oleks võinud aidata osalejate mõtteviise või kogemusi mõista ning mudeli abil struktureerida.

Teoreetilise ja empiirilise tausta peatüki koostamisel kasutasin ChatGPT tekstirobotit mõistete defineerimiseks, allikate leidmiseks ja teksti toimetamiseks. ChatGPT leitud allikad vaatasin üle ja sobivuse korral lugesin ise läbi, et leida enda töö jaoks olulisimad mõtted või tulemused, millele viidata.

4. TULEMUSED

Individuaalintervjuud toimusid järgmiste varjunimede all osalenud n-ö laiendatud perekondade esindajatega (st uuringus osalenud inimesed ei pruukinud igapäevaselt koos elada, osaleda võis ka mitte otseselt veresugulasest “lapsevanem” või “vanavanem” jne): perekond Kask, Palm, Mägi, Raud, Sepp, Lill, Kuu, Aas, Paju, Münt ja Tulp. Rühmaintervjuud, milles osalesid korraga kõigi kolme põlvkonna esindajad, tehti perekondade Mägi ja Kuu liikmetega. Mõlema laine tulemusi tutvustan koos.

Esmalt tutvustan tulemusi põlvkondlike kogemuste kohta põlvkondade kaupa, seejärel vastavalt Figueirase jt (2024) mudelile mõtteviise. Tsitaatidel, mis on võetud grüpiintervjuudest on lisatud sulgudesse vastav mäрге.

4.1. Põlvkondlikud kogemused

Kõikide põlvkondade puhul tuli esile sarnaseid meediatarbimisega seotud põlvkondlikke kogemusi. Kõige suuremad erinevused kogemustes olid vanavanemate ja laste põlvkonna vahel ning vanemate põlvkonnal ehk emadel-isadel oli sarnasusi mõlemaga. Põlvkondlike kogemuste analüüsi alustasin vanavanematele omastest kogemustest, seejärel jätkasin vanemate ja laste põlvkondlike kogemustega. Kogemusi analüüsidest pöörasin tähelepanu sellele, milliseid tehnoloogiavahendeid ja platvorme erinevate põlvkondade esindajad kasutavad ning kas esineb kogemusi, mis võiksid kujundada platvormidel toime tulemist ehk nende kasutamise erinevate tahkudega hakkama saamist.

Vanavanemate põlvkonnale omased kogemused

Vanavanemate põlvkonna kogemusi platvormide, meedia ja tehnoloogiaga seoses iseloomustab analoogsidel põhinevate seadmete – sh Couldry ja Heppi (2017) kirjeldatud meediastumise lainete määratluses elektroonilise meedia - kasutamine. Nende meenutuste kohaselt olid kunagises lapsepõlvekodus olemas raadio, hiljem lisandusid televiisor ja lauatelefon. Sidevahenditest oli vanavanematele olulisim telefon. Lisaks telefonile toimus suhtlus ka telegrammi ja kirja teel. Vanavanemad üldiselt jätkavad kujunemisaastatel ja nooruseas oluliste meediumite ja suhtlusviiside kasutamist siiani. Samas on mitmed vanavanemad võtnud harjumuspäraste tegevuse jaoks kasutusele ka arvuti või nutitelefoni.

Näiteks kuulatakse raadiot ja loetakse ajalehti arvutist, helistatakse ja vahetatakse sõnumeid nutitelefoni abil.

Telefoni laialdasem levik oli vanavanemate põlvkonna jaoks oluline muutus. Vanavanemate põlvkond tunneb telefoni peamiselt suhtlusvahendina. Telefon ei olnud alati isegi kodus olemas, vaid külas üks kellelgi või linnas majade vahel asuvas sidejaoskonnas.

Üks vanaema kolis maalt linna tädi juurde 15-16-aastase koolitüdrukuna, et seal kooliteed jätkata. Intervjuus rääkis ta kui harv oli sel perioodil suhtlus kodustega:

Noh, peaaegu iga nädal ikka käisin kodus ja oligi kogu suhtlemine. Ega siis neil ei olnud telefoni. Tookord emal ei olnud telefoni ja siis [nii] oligi. (Kuu, vanaema, 68)

Mitme vanavanema jaoks oli väga oluline tehnoloogiavahend lisaks telefonile raadio, mis oli üks peamisi meedia- ja infotarbimise vahendeid. Perekond Kuu rühmaintervjuus mainivad seda ema ja vanaema, kirjeldades ka ühe põlvkonna võrra vanema pereliikme raadiokuulamise harjumusi:

Aga siis me mõtlesime välja, et kõige tähtsam meedia meie peres ikkagi on olnud läbi aegade raadio. (Kuu, ema, 45)

... minu isa tegeles sellega, selle Ameerika raadio kuulamisega [Siin mõeldakse raadiojaama Ameerika Hää - M.P.]. Aga see oli veel teistsugune raadio. (Kuu, vanaema, 68)

[---]Laualamp põles, kõik muud tuled olid kustus ja siis vanaisa kuulas raadiot ja meie kõik püüdsime olla kohutavalt vaikselt. (Kuu, ema, 45)

Sellised kogemused iseloomustavad elu analoogmeedia ajastul, mil majapidamises olev raadio või televiisor tõid pereliikmed ja põlvkonnad ühisesse foruumi suuremal määral kui seda tänapäeval juhtub.

Lapsepõlvekodu meenutades jutustab veel üks vanaema omaaegsest meediakeskusest nimega “Kombain”, milles olid koos raadio, televiisor ja vinüülplaadimängija. Lisaks sellele hangiti mingil ajal kaasaskantav raadio, mida toona noor neiu eakaaslastega omamoodi suhtlusvahendina kasutas. Ta kirjeldab, kuidas andis märku tuttava noormehega kohtumiseks:

Siis õhtul läksid, võtsid oma transistorraadio VEF-i õla peale ja kõndisid mööda seda teed, oodates et ta tuleb siis oma mootorrattaga, eks ole. Ja siis oli suhtlus VEF-i kaudu .. raadio mängis, muusika mängis, siis mul oli muusika kaasas, on ju, ja ma läksin, jalutasin siis X küla poole, tead. Ja siis kuulasid kogu aeg vaikselt, et kas see mootorratas juba kuskilt tuleb .. ma

ei saanud ju talle helistada, et kuule, tule või ära tule, eks ole. Siis läksid rohkem ehku peale, et äkki tuleb ikka... (Mägi, vanaema, 66)

Vaatamata sellele, et tänapäeval on uuringus osalenud vanavanematel olemas teler, arvuti ning ligipääs paljudele meediaplatformidele, eelistavad mõned endiselt meelelahutuse eesmärgil kuulata raadiot.

Uudised nagunii tulevad, siis vaatad uudiseid, aga kui seal tuleb mingisugune actionfilm. Mina ei taha neid tapmisi vaadata, siis ma panen kinni ja kuulan raadiot. (Kuu, vanaema, 68)

Veel üks märgiline meedium vanavanemate lapsepõlvkodus oli televiisor. Ka tänapäeval vaatavad nad noorematest põlvkondadest sagedamini televiisorit, sealjuures just reaalajas, ehk neid saateid, mis parasjagu eetris on.

Vanaema Mägi perest räägib grupiintervjuu käigus, kui tähtsat rolli mängisid tema lapsepõlves reedeõhtused teatrilavastuste teleülekanded. Ta kirjeldab, et selleks tegi pere lausa ettevalmistusi:

...iga reede õhtu näidati seal ühte teatrietendust või nagu selline oli ja mind pandi siis korralikult riidesse. Ma "läksin teatrisse". (Mägi, vanaema, 66)

Kui traditsioonilise televisiooni ja raadio tarbimiseks ei pea auditoorium otseselt midagi muud tegema, kui seadme sisse lülitama ja huvipakkuva kanali valima, siis digitaalse meedia – arvuti, nutitelefon, interneti ja platformide kasutamine on neist tunduvalt erinev. Huvipakkuva sisuni jõudmiseks tuleb teha mitmeid samme: lisaks seadme tööle lülitamisele tuleb avada otsingumootor või sobiv platform ning otsida meeldiv sisu. Interneti kui globaalse kui globaalse võrgustiku kasutamise, aga ka paljude meediatehnoloogiaseadmete juures on oluline tegur võõrkeelte, eriti inglise keele valdamine, mis on kujunenud n-ö rahvusvaheliseks arvutikeeleks. Ka väga paljud digiplatformid on ingliskeelsed. Paraku nõukogude perioodil hariduse saanud põlvkonna võõrkeelte oskus on tagasihoidlik või kasin võrreldes Eesti iseseisvuse taastamise järgses ja praeguses haridussüsteemis kujunenud inimeste oskuste ja võimalustega. Nõukogude perioodil kasvanud inimesed peavad teadlikult keeleõppega tegelema või leidma muid viise keelebarjääri ületamiseks (nt tõlkeprogramme, kasutama võõrkeele valdaja abi vms). Muidu peavad nad võõrkeelsete platformide või rakenduste kasutamisest kõrvale jääma. Seega võib lisaks põlvkondlikele tunnustele seletada analoogmeedia tähtsuse säilimist ja platformide piiratud kasutust sellega, et eestikeelseid platvorme ja keskkondi, mis on mõeldud suhtluseks või meelelahutuseks on vähem kui ingliskeelseid. Mitu vanavanemat väljendasid hirmu ingliskeelsete platformide suhtes või

hoiavad arvutist ja välismaisetest platvormidest pigem eemale. Hirm tuleb ilmselt sellest, et vanavanemate põlvkond õppis koolis vene või saksa keelt ning inglise keel ei olnud kasutuses.

Üks vanaisa tunneb heameelt selle üle, et suuri keelemudeleid või kaasaegseid tekstiroboteid nagu ChatGPT saab ka eesti keeles edukalt kasutada:

No minul on ka see ChatGPT täitsa olemas ja ma kaua aega teda üldse ei kasutanud, aga nüüd ma ... [---] See, et saab kohe nii ilusti eesti keeles sulle ära seletada. See meeldib kõige rohkem. [---] Muidu inglisekeelne ... [---] Muidugi, kui ma seda Photoshopi siin õppisin ja nii edasi, siis ma lihtsalt pidin need inglisekeelsed asjad pähe õppima ja tõlkima. Aga nüüd, kui sellega saab kohe talle sihukese küsimuse esitada, mis sind konkreetselt huvitab, siis... (Tulp, vanaisa, 68)

Inglise keelega seotud raskused võivad mõjutada platvormide valikut. Vanavanemad kasutavad eelkõige eestikeelseid platvorme nagu Osta.ee, Soov.ee ja eestikeelseid veebis olevaid ajalehti. Eesti keel aitab vanavanematel paremini platvormidel toime tulla.

Lisaks keelebarjäärile, võib vanavanematele takistuseks olla kasvamine nõukogude ühiskonnas, kus meedia tarbimise võimalused olid piiratud. Samuti oli piiratud välismaale reisimine, mistõttu on erinevatel põlvkondadel erinevad ruumilisu- ja mobiilsuskogemused.

Vanavanemate põlvkonna mõned esindajad suhtuvad välismaistesse platvormidesse kahtlevalt, milles väljendub mõtteline tugev piir Eesti ja välismaa vahel ka internetikeskkonnas.

Üks vanaema väljendas eriti selgelt oma skepsist rahvusvaheliste ehk “piiritaguste” rakenduste (sh välismaise makserakenduse) kasutamise suhtes:

Ei, nii kaugele ei roni. Piirist välja ei roni. (Aas, vanaema, 76)

Lisaks pakkus see vanaema, et “nõukogude kasvatus” võib olla põhjus, miks ta ei julge arvutis vabalt tegutseda. Tema jutus väljendus kartus vigade tegemise või millegi ära rikkumise ees. Taoline kammitsetus võib aga takistada arvuti iseseisvalt kasutama õppimist ja uute tegevuste katsetamist.

Oluline roll julguse kasvatamisel ja platvormidel hakkama saamisel on lastel ja lapselastel, kes vanavanemaid õpetavad. Sealjuures aitab vanavanemaid huvi uutest või keerukamate asjadest aru saada ning soov iseseisvalt platvorme kasutada. Julgustamisest on vanavanemale abi peres, kus nooremad küll aitavad ja toetavad vanavanemat, kuid tal on ka endal tahtmine ise hakkama saada. Vanavanemale võib toeks olla ka nooremate suhtumine, et „sa niikuinii tead ja oskad” (hea näide on siin perekond Sepp). Paaril juhul on vanavanemad (nt Sepp ja Münt) ka ise

omakorda järgmistele pereliikmetele õpetanud, kuidas mõnda platvormi kasutada. Oma teadmiste teistele edasi andmine võib oskust kinnistada ja suurendada enesekindlust nutiseadmete kasutamisel.

Lisaks perekonnale aitavad tehnoloogiavahendite kasutama õppimisele ja platvormidel hakkama saamisele kaasa koolitused. Perekonna Mägi vanaema on läbinud tehisaru teemalise (veebi)kursuse, mis võib vähendada hirmu ja teadmatust tehisaru suhtes, kuigi Mägi vanaema nentis, et õpitu ei kinnistunud. Perekondade Sepp ja Kask vanaema on samuti käinud arvutikoolitustel.

Vanemate põlvkonnale omased kogemused

Uuringus osalenud vanemate ehk emade-isade põlvkond sündis ja veetis varajase lapsepõlve globaalses mõttes digitaliseerumise ajastu algul. Nii pere- kui individuaalintervjuudes selgus, et vanemate lapsepõlvkodus oli enamasti olemas lauatelefon. Tasapisi muutusid inimestele kättesaadavaks ka mobiiltelefonid ja arvutid. Väike, kaasaskantav ja isiklik seade oli ka privaatne suhtlusvahend - väga erinev lauatelefonist, mis oli majapidamises ühine. Ka arvuti oli selle põlvkonna jaoks nende kujunemisaastatel oluline tehnoloogia. Arvutit hakati õpetama koolides ning võeti kasutusele töökeskkondades. Kui arvuti ja internetiga oli esimene kokkupuude kujunemisaastatel, võis uue tehnoloogia omandamine minna kergemalt ja kiiremini, kuid kaasa võis aidata ka õpetamine ja olukord, kus oldi sunnitud tööl või koolis arvutut kasutama. Üldiselt on vanemate põlvkond tuttav Facebookiga ja sellele eelnenud sotsiaalmeediaplattformidega, sest esimene kokkupuude nendega oli siis, kui vanemate põlvkond oli kujunemiseas ja sotsiaalmeedia ning suhtlusplatvormid olid oma ajastu alguses.

Rühmaintervjuu kestel paluti preedel mõelda sellele, kas nad tunnevad, et kuuluvad mõnda kindlasse põlvkonda ning mil määral on see seotud meediakasutusega. Perekond Mägi ema rääkis, et tema põlvkonda defineerib kõige paremini arvuti, mida õpetati kasutama koolis, täpsemalt gümnaasiumiastmes:

Arvuti saite ikka enne, ma arvan. Aga teil oli kas üks arvuti või? (Mägi, vanaema, 66)

Minu arust ma olin gümnaasiumis ju! (Mägi, ema, 41)

Lisaks arvuti kasutamisele iseloomustab vanemate põlvkonda telefoniga helistamine. Helistamist peavad mitmed vanemad pereliikmetega suhtlemisel paremaks suhtlusviisiks kui

sõnumite saatmist. Võrreldes sõnumite kirjutamisega tuuakse helistamise eelisteks vahetumat suhtlust, emotsioonide edasi andmist ja võimalust ennast selgemalt väljendada. Tajutakse, et kirjalik (lühi)sõnum ei anna mõtet ja emotsiooni sama hästi edasi ning seetõttu võivad tekkida pinged või tülid.

Et ma hetkel tegelikult ka tunnen, et ma pigem tahaks helistada kui sõnumit saata. (Mägi, ema, 41, gruppintervjuu)

Helistamist järgmise eelistusena näost-näku suhtlusele toob välja ka järgmine ema:

Et noh, tegelikult võiks helistada ikkagi. Ja siis rääkida inimesega, kui ei ole võimalik kohtuda. (Münt, ema, 34)

See lapsevanem valib meediumi vastavalt vestlusteemale või olukorrale:

Kui on sellised kerged teemad omavahel, et kuidas läheb, kuidas tervis on, siis on täitsa okei kirjutada. Aga kui on pikemad teemad, raskemad teemad, siis on parem helistada. Et minul on ka see viga küljes, et ma hästi palju analüüsin inimesi, hääletooni, näoilmet, ja teen sealt omad järeldused. Aga kui ma kirjutatan, siis ma ei saa neid järeldusi teha ja tunnetada seda tooni. (Münt, ema, 34)

Emotsioonide puudumisest kirjalikus suhtluses räägivad veel perekondade Paju, Palm ja Tulp lapsevanemad. Pereliikmetega suhtlemisel on vastaspoole emotsioonide nägemine või tunnetamine nende jaoks oluline. Kuigi vanemate põlvkonda iseloomustab arvuti kasutamine, ning internet pakub erinevaid võimalusi suhtluseks, eelistavad nad telefoniteel helistamist. Erinevalt vanemate põlvkonnast, on laste ja noorte seas kirjalik suhtlus üks eelistatumaid suhtlusviise.

Laste ja noorte põlvkonnale omased kogemused

Uuringus osalenud lapsed ja noored on arvutite ja nutiseadmetega kokku puutunud sünnist või varajasest lapsepõlvest saati. Sellel põlvkonnale on need justkui alati olemas olnud. Neile ei ole platvormide kasutamisel takistuseks ka võõrkeeleoskuse puudumine, sest inglise keelt õpitakse koolis varakult ning ka erinevaid (mängu jm) platvorme kasutades; rahvusvaheline meedia ja veebikeskkonnad on laialdaselt kättesaadavad. Platvorme kasutavad lapsed suhtluseks ja meelelahutuseks juba enne kooliealiseks saamist ning nendega harjunud. Ilma platvorme kasutamata oleks lastel keeruline isegi koolis hakkama saada, sest kodutööd ja teated lisavad õpetajad õppeinfosüsteemidesse.

Nooremat põlvkonda iseloomustab kirjalik suhtlus internetiplatvormidel. Laste jaoks on platvormid ja nendel eakaaslastega suhtlemine võibolla olulisem kui teiste, vanemate põlvkondade jaoks. Mitu last räägivad, et nutitelefon on neile oluline suhtluse ja meelelahutuse jaoks. Kümneaastane tüdruk Lille perekonnast räägib, mis juhtuks, kui TikTok ära kaoks:

See oleks üldse halb, sest klassivendadel on see TikTok ja siis ma ei saaks nendega suhelda ja siis ma ei saaks seda mängu mängida. Siis üldse läheb kõik halvaks.

Intervjuudes selgitasid lapsed, milliseid tehnoloogiavahendeid nad kasutanud on. Näiteks meenutas noormees Kuu perekonnast, et esimene interneti ühendatud seade, millega ta kokku puutus, oli arvuti; siis osteti perele tahvelarvuti ning kõige hiljutisema seadmena nutitelefon. Seda kasutab noormees ka Netflixist filmide-sarjade vaatamiseks. Kui tal paluti pereintervjuu käigus iseloomustada oma põlvkonda ja selle eripära võrreldes teiste meediapõlvkondadega, leidis poiss, et tema põlvkonda iseloomustab paljude erinevate seadmete ja platvormide mitmekesine kasutamine. Selle asemel, et keskenduda ühele-kahele meediumile või tehnoloogiale, kasutavad lapsed ja noored nii tahvleid, nutitelefone, arvuteid, mängukonsoole ja nendel paljusid erinevaid platvorme ja rakendusi erinevaks otstarbeks (nt Spotify'd muusika kuulamiseks, SnapChati suhtlemiseks ja Netflix'i filmide vaatamiseks). Samas lineaarset televisiooni vaadatakse vähem.

Telekat ma ka väga enam ei vaata, väiksena ma hästi palju vaatasin telekat, ega praegu väga ei vaata. Aga, jah, pigem telefonis. (Aas, poeg, 15)

Ühe teise pere poiss räägib samuti televisioonist pigem platvormide, mitte lineaarse televisiooni kontekstis:

Jupiter, sealt ma vaatan tavaliselt Lasteekraani, kui siis üks teine äpp, kus ma Lasteekraani muidu vaatan, kui see ei tööta väga, on-ju. Seda ma ei tea, siis Apple Music on meil telekas olemas. No YouTube, Jupiter ja Apple TV Music, neid ma kasutan telekas, sellepärast, et mujal mul neid ei ole. (Raud, poeg, 9)

Interneti ja platvormide kasutamise positiivsete külgede kõrval käsitlesid intervjuud ka nende negatiivseid tahke, näiteks ülemäärast kasutamist või kohati lausa nendest sõltumist. Lapsevanemad väljendasid oma muret laste ja noorte pärast nendes küsimuses. Mägi perekonna emal on õpetajana võimalik oma tähelepanekuid laiendada ka õpilaste käitumisele:

Ja siis ma ütlen, et neid teadmisi on sul vaja või et su aju areneb siis. Ja ma ütlesin, et: "Aga ütleme, et kui sul on vaja, keegi küsib mingit arvutust või asja..." Nad vastavad: "Mul on ju telefon selle jaoks!" Ma ütlesin, et "Aga mis saab siis, kui sul seda telefoni ei ole? Sa ei tea kunagi, mis võib juhtuda. Üks hetk lihtsalt võetakse sul see internet maha ja mis sa teed siis?" Nad ei suuda mõelda, mis nad ilma internetita teeksid! Nad ei jõua selleni! (Mägi, ema, 41, grupiintervjuu)

Laste põlvkond eelistab kirjalikku suhtlemist suulisele, mis eristab neid vanematest põlvkondadest. Järgmine näide vestlusest intervjuuerija ja teismelise tüdruku (Münt, tütar, 15) vahel ilmestab seda:

Intervjuuerija: Millist suhtlusviisi Sa ise muidu eelistad pereliikmetega suhtlemisel?

Ongi, ma arvan, kirjutamist, sest et tänapäeval on see helistamine, meie enam väga ei helista omavahel. Sest et see on selline veits tüütu. Ja siis me pigem kirjutame vahel ja mina eelistangi seda.

Rääkides grupiintervjuul erinevatest põlvkondadest pakub perekonna Mägi vanaema, et on olemas uus, tehisaru põlvkond ("AI-põlvkond"). Lapselaps on nõus väitega, et on tekkinud taoline uus põlvkond, sest nii tema kui koolikaaslased kasutavad tehisaru päris palju ja igal pool info saamiseks. Mägi pere ema räägib, et on vaid korra tehisaru kasutanud ning vanaema, et läbis ühe tehisaru kursuse, kuid koolitusel räägitu ei kinnistunud. Lapselaps räägib ka pererakenduse loomise ülesande juures, et seal võiks tehisaru sees olla, mille abil infot otsida kui vaja.

Tehisaru on kõige tavalisem laste põlvkonna jaoks ning lapsed väljendavad sellega seonduvat positiivseid kogemusi ja tulevikuootusi.

Ma arvan, et tulevikus on kindlasti kõvasti lihtsam, kuna robotid ja asjad, praegu on näiteks ChatGPT, juba kõvasti aitab, on ju, inimesi. Kindlasti mingeid roboteid tuleb juurde, kes võtavad inimestelt töid ära ja noh, see on sihuke halb asi, et inimesi jääb, ma arvan, rohkem töötuks, sest AI võtab nagu kohad ära. (Mägi, poeg, 14)

Tehisaru võib olla laste põlvkonna jaoks aktuaalne, sest nemad kasvavad üles tehisaru kiire arengu ajal, kuid mõnikord seonduvad sellega ka negatiivsed kogemused. Perekonna Sepp laps proovis ükskord selle abil kodutöö teha, aga polnud tulemusega rahul ning rohkem pole kasutanud. Halb tehisaru kasutamise kogemus võib vähendada usaldust tehnoloogia vastu. Kuigi tehnoloogia loob uusi võimalusi, tuleb lastes arendada tehisaru kasutamise oskust ja kriitilist mõtlemist.

4.2. Põlvkondlikud mõtteviisid

Analüüsisin individuaal- ja pereintervjuusid ka alapeatükis 1.4 tutvustatud analoog-andmestunud mõtteviisi kontinuumi mudeli alusel (vt joonis 1). Allpool tutvustangi analüüsitulemusi nelja alamkategoria kaupa ning jõuan neile toetudes põhikategoriate ehk analoogmõtteviisi ja andmestunud mõtteviisi ning nendega seotud suhtumisvarjundite avaldumise esitlemiseni uuringus osalenute seas.

Platvormide piiratud-laiendatud repertuaar

Platvormide repertuaar iseloomustab kasutusel olevate meediakasutuse kogumit ehk harjumuspärast valikut erinevatest meediavahenditest ja -kanalitest, mida kasutatakse eri aegadel ja kohtades (Schröder, 2015). Olenemata analoogmeedia saatel üleskasvamisest ning kohanemisest digitaalse meediaga alles küpses eas on uuringus osalenud vanavanemate platvormide kasutus suhteliselt lai ja mitmekesine. Platvorme kasutavad vanavanemad peamiselt perega suhtlemiseks, vähem ostlemiseks, meelelahutuse -eesmärgil või reise planeerimiseks. Sotsiaalmeediaplattformidest kasutatakse peamiselt Facebooki, kuid mõni vanavanem on kursis ka Instagrami või Pinterestiga. Peamiselt kasutatakse eestikeelseid ostu- ja meediaplatforme nagu Osta.ee, Soov, Delfi, Postimees, Õhtuleht. Välismaistest platvormidest kasutatakse lisaks sotsiaalmeediale YouTube'i ja Google'i rakendusi, sealhulgas Google Maps'i. Suhtlemiseks kasutatakse veel WhatsAppi ning mäletatakse Skype'i. Tööga seondult on ka Zoom neile tuttav platvorm. Nad kasutavad ka Bolti taksoäppi, pankade äppe, kaupluste veebirakendusi, eriti seetõttu, et sel moel on mõnikord võimalik teha soodsamaid ostemele on tuttav genealoogiaplatform Geni, kus luua oma sugupuu, seda täiendada, kontakte otsida, sugulaste ja hõimlastega infot vahetada jne. Lisaks kasutab vanim põlvkond erinevaid rakendusi oma tervise ja heaolu jälgimiseks - ühed levinumaid rakendused on sammulugejad jms.

Vanemate põlvkonna platvormide repertuaar on mõnevõrra laiem kui vanavanematel. Platvormidest kasutatakse samuti suhtlus-, ostlemis-, ja navigeerimiserakendusi, nagu Facebook, Amazon, Google Maps ja Waze, kuid vanemad kasutavad vanavanematest pisut rohkem sotsiaalmeedia- ja meelelahutusplatvorme. Vanemate jaoks on koolis käivate lastega seondult Studium või eKool oluliste platvormide hulgas, samuti kasutavad nad

jälgimisplatvorme nagu Life 360, et jälgida laste asukohta või piirata nende nutiseadmete kasutust. Ka võrreldes laste põlvonnaga on vanemate igapäevaselt kasutusel olevate platvormide hulk suurem. Suhtlus-, sotsiaalmeedia, uudiste ja meediaväljaannete ning kanalite rakenduste kasutamine on osaliselt sarnane vanavanemate põlvkonnale, näiteks mainivad mõlema põlvkonna esindajad individuaalintervjuudes, et kasutavad Facebooki, WhatsAppi, ERRi ja teisi uudisteportaale, Osta.ee-d ja toidupoodide rakendusi. Vanemate põlvkond kasutab vanavanematest enam voogedastusplatvorme nagu Spotify ja Netflix. Kõik uuringus osalenud lapsed ja noored kasutavad kooli ja õppimisega seotud platvorme - Stuudiumit või eKooli, Google Classroomi, aga ka keeleõpperakendust Duolingo jms. Nad veedavad aega ka nutiseadmetes rahvusvahelistel mängu- ja meelelahutusplatvormidel tegutsedes. Näiteks toodi Robloxis TikTokkija YouTube'i. Samuti jälgivad nad platvormidel uudiseid ja suhtlevad eakaaslaste ja teistega. Kasutusel olevate platvormide hulk lastel on mõnevõrra väiksem kui nende vanematel, sest nad ei kasuta veel tööalaseid või erinevate teenuste keskkondi, mis seostuvad täiskasvanu elu kohustuste ja vastutusega.

Kõigi kolmepõlvkonna liikmed kasutavad platvorme pere ja sõpradega suhtlemiseks, navigeerimiseks, reisimiseks, meedia tarbimiseks ja meelelahutuseks. Vanemate põlvkonna platvormide repertuaar on kõige laiem, olles ühiskondlikult kõige enam seotud ja aktiivne põlvkond.

Jäikus/paindlikkus

Jäikus või paindlikkus iseloomustavad valmisolekut ja soovi õppida digimeedia kohta ning kohaneda andmestunud ruumiga. Vanavanemate põlvkonnas on jäiga kui paindliku mõtteviisi esindajaid. Üldiselt ollakse rahul nende platvormidega, mis juba tuttavad ja kasutuses on, ega tunta millestki puudust. Mõnikord võib jäikus tuleneda hirmust midagi valesti teha. Vanemad on üsna avatud uute platvormide proovimisele. Üks põhjus võib olla huvi ja soov olla kursis sellega, mida lapsed nutiseadmetes teevad. Teiseks kasutavad lapsevanemad platvormide võimekust laste telefonikasutust piirata ja asukohta jälgida. Laste suurema turvalisuse tagamiseks võib vanematel olla tugevam motivatsioon uusi platvorme kasutusele võtta. Lapsed väljendavad paindlikku mõtteviisi kõige rohkem, sest on valmis uusi platvorme proovima ja kasutusele võtma kui mõni neist peaks huvi pakkuma.

Ma arvan, et võib ju tulla mingeid uusi äppe ka välja ja siis need võivad hästi populaarseks minna. Siis ma kindlasti kasutan neid ka, kui nad pakuvad huvi. (Lill, tütar, 10)

Järgmine tüdruk usub samuti, et tulevikus luuakse uusi platvorme:

No inimesed alati leiavad midagi, kuidas asju mugavamaks teha, nii et ma arvan, et kindlasti mugavuse pärast tahaks kindlasti uusi. (Münt, tütar, 15)

Ka teismeline poiss järgmisest perest on valmis uusi platvorme ja meelelahutusrakendusi kasutusele võtma:

Kui tuleb veel parem, siis... Jah. Aga male või mängu äpid, kõik need võivad vahetuda. Ma arvan, et ma alati kasutan mingit entertainment asja, et kas see on Instagram, kas see on TikTok, kas see on Youtube, aga ma arvan ka vahetuda päris palju, et milline on milline. Et ma ei tea täpselt, et üks kindel oleks niimoodi, et see jääb. (Kuu, poeg, 14)

Jäikus ja vähene paindlikkus võivad takistada vanavanematel platvormidel toime tulekut. Mõtteviis, et „pole platvorme ega arvutit vaja, saan ilma hakkama“ võib hoida vanavanemaid platvormidest eemal. Samuti on pigem takistav mõtteviis on enda saamatuks pidamine, näiteks üks vanaema peab ennast arvutis suhteliselt saamatuks. Vanavanemad, kes ei tunne vajadust internetis suhtlemise järele, jäävad kasutama endale tuntud suhtlusviise, näiteks helistamist. Harjumuspärase meediavahendite kasutamine võib olla seotud kujunemisaastatel kasutusele võetud meediumitega, sest lisaks televiisorile ja raadiole ei tunta vajadust sotsiaalmeedia või meediaplattformide järele. Mõned vanavanemad on ära õppinud, kuidas kuulata raadiot arvuti või telefoni abil, kuid ka sellisel juhul väljendub analoogmeedia eelistamine digiplattformidele ja piiratus netiplattformide suhtes, sest ei otsita enda jaoks uusi meediaplattformide, vaid tarbitakse harjumuspäraselt meediat.

Lisaks võivad platvormide kasutamisest loobumist ja ettevaatlikkust soodustada olukorrad, kus nooremad põlvkonnad ei oska aidata:

Jah, sellepärast, et ma ei tea, järsku ma valesti tõstan ja läheb mööda maailma. Sellepärast mul ükskord lapselaps Y siin tegi. Ma ütlesin: "Kuule, võta minu pildid." Ma tahtsin panna Odnoklassnikisse seal. No see oli kuskil viis aastat tagasi. Tegi, tegi ja pärast need pildid kõik olid kadunud. Ma ütlesin, et "Aga kus need pildid on?" Ta ütles: "Ma ei tea." Ma ütlesin: "Nüüd aitab naljast, et rohkem..." No kui tema ei oska, mis mina siis peale hakkam seal?! (Aas, vanaema, 76)

Mitmed vanavanemad ütlevad, et nad ei tunne vajadust sotsiaalmeediaplattformide kasutada, mis viitab jäikusele – puudub soov ja vajadus laiendada oma platvormide repertuaari või kohastuda uue, digitaalse ruumiga.

Pole vajadust, saan hakkama. Ja mis ma sinna nina pistan? Ei ole vajadust, jah. Saab hakkama. (Paju, vanaisa, 71)

Järgmine lõik ühe vanaema intervjuust iseloomustab samuti suletust, sest ta ei ole sotsiaalmeedia platvormide kasutamisest huvitatud, kuigi pole neid kunagi kasutada proovinud:

Intervjueriija: Üldse mitte? Nii, aga siis siit liigume üle. Et veel mõned sotsiaalmeediakanalid nagu Facebook. Twitter...

Ei, see mulle ei meeldi.

Intervjueriija: *Kas kunagi varem pole kasutanud?*

Kuidas?

Intervjueriija: *Et kas Te varem elus olete kunagi kasutanud?*

Ei. Mul ei ole Facebooki kontot. Ma ei armasta seda sugugi kohe. (Palm, vanaema, 61)

Vanaema Mägi pere konnast ütleb, et eelistab toimivaid ja tuttavaid platvorme, kuid vajaduse korral on ta valmis omandama uusi oskusi või teadmisi. Nõusolek vajadusel uusi platvorme kasutusele viitab ka paindlikkusele, sest iseloomustab valmisolekut uue tehnoloogiaga kohaneda. Voogedastusplatvormidest ei tea ta midagi ega oska sealt midagi tahta, mis näitab hoopis jääkust ehk huvi puudust uute meediumite vastu.

Uute tehnoloogiate kasutusele võtmine, õpihimu ja koolitustel käimine on abiks platvormidel toimetulekul. Üks vanavanem on käinud tehisaru koolitusel, kus tema hinnangul jagati väärtuslikke nõuandeid. Lisaks koolitustele on ta ka ise olnud usin õppija ja tundnud huvi uute tehnoloogiavahendite vastu. Selle vanavanema tütar räägib tema kohta:

Mulle lihtsalt tundub, et ta on nende uuendustega nii hästi kaasa läinud, et kõik see, kui mobiil tuli, ma ei tea, kas see töö nõudis Sult seda, aga Sa läksid nagu väga kaasa. Arvutid tulid, Sa läksid sellega kaasa... Mul isa ütles, et tema ei puutu arvutit, sest tema kardab hiiri. (naerab) Et tema poolt jäi puutumata arvuti. Aga ema läks kohe, hakkas uurima, vaatas... Et ma näen, et Sa oled kogu aeg kõikide uuendustega kaasa läinud ja võtnud üsna koheselt vastu need asjad. (Mägi, ema, 41, grupiintervjuu)

Teine vanavanem on käinud arvutikoolitustel ning räägib pilveteenuste kasutama õppimise kohta:

Nii, pilveteenust... Vaata, ma võin väga rumal olla, aga ma ei oska teda otseselt kasutada. Ja ma lubasin, et ma õpin sellel suvel selle asja selgeks. (Sepp, vanaema, 75)

Vanemate ja laste põlvkonnad paistavad erinevatele ja uutele platvormidele rohkem avatud kui vanavanemate põlvkond. Teinekord võivad vanemad võtta kasutusele uusi platvorme vastavalt sellele, kus nende lastele suhelda meeldib. Näiteks Kuu pere ema hakkas oma lapsega suhtlema Discordis, sest sellele lapsele ei meeldi Signal, mida ülejäänud pereliikmed omavahel suhtlemiseks kasutavad. Paar vanemat on proovinud TikTokki kasutada (Paju ja Palm)

TikTokki ma olen vaadanud, aga mul äppi ei ole kunagi olnud. (Paju, isa, 42)

Perekonna Palm vanem leidis, et TikTok oli ajaröövel, samas ebahuvitav, lisaks muutis telefoni aeglaseks, mistõttu loobus ta selle platvormi kasutamisest.

Ükskõiksus/valvsus

Intervjuudest leidsin ka märke nii ükskõiksest kui ka valvsast mõtteviisist, mis väljendus selles, kuidas suhtutakse platvormide poolsesse andmete kogumisse ja isiklike andmete jagamisse või nende kättesaadavusse internetis. Samuti väljendusid ükskõiksus ja valvsus suhtumises algoritmidesse, mis kohandavad kasutajale pakutavat sisu ja reklaame. Ükskõiksuse/valvsuse dimensiooniga seotud ka tehisaru. Ükskõiksust iseloomustab platvormistumise leppimine ja ohtudes hoolimata platvormide kasutamine. Valvsust iseloomustab andmekogumise või enda andmete jagamise piiramine, platvormide kasutuse piiramine ja suurendatud tähelepanu turvalisusele.

Põlvkondade lõikes väljendavad valvsust kõige rohkem (lapse)vanemad, seda nii enda kui laste andmete internetis leviku suhtes. Mitmele uuringus osalejale tunduvad algoritmid ja tehisaru hirmutavad. Suurem valvsus ja veebiriskidest teadlik olemine võib vanematel aidata platvorme ohutult kasutada. Vanemad, kes keskenduvad turvalisusele ka suhtlusrakenduste puhul, võivad aidata ka teistel pereliikmetel ja põlvkondadel turvalisemalt internetti kasutada.

Üks vanem räägib, et on piltide üles panemise osas ettevaatlik ja jagab ainult positiivseid sündmusi. Lisaks on mitu vanemat märganud, et telefon kuulab mida räägitakse:

Siis me oleme seda arutanud, et me omavahel räägime juttu, et à la tahaks uut rahakotti. [---] See on niisugune suht spooky, „suur vend“ saadab juba rahakoti pilte...[---] Siis on küll, et nagu mingi suht okse tuleb peale. (Aas, ema, 47)

Järgmine lõik interjuust ühe vanemaga iseloomustab vastumeelsust ja ebamugavust suunatud reklaamide vastu:

Jaa. See on üsna hirmutav. See mulle liiga palju ei meeldi, ütleme nii. Et piisab sellest, kui ma millestki räägin. Ja nagu nõiaväel ilmuvad siis vastavasisulised reklaamid või viited minu infovoogu, et see ei ole väga mugav. (Münt, ema, 34)

Üks vanem väljendab algoritmide osas ärritumist. Ta tahaks ka, et tulevikus oleksid inimesed andmeturvalisusest teadlikumad.

Et mind peamiselt siiski kogu see algoritmindus ikkagi ajab närvi. (Kuu, ema, 45)

Mõned vanemad suhtuvad algoritmidesse kui paratamatusesse, lepivad nendega või püüavad näha positiivset poolt, mis väljendab ükskõikset mõtteviisi (Kuu, Sepp ja Tulp):

.. mõne koha pealt on ta hea, sellepärast et ta annab sulle mingeid sarnaseid asju ja ma võib-olla ennast huvitavad asjad leian kiiremini ülesse tänu sellele, et ta hakkab mulle mingeid soovitusi pakkuma. [---] Aga ma arvan, et see sisu, mida ma otsin, on suhteliselt normaalne ja okei ja ma ei pea nagu tundma, et see kuidagi võiks kuskil mind kahjustada. (Kuu, ema, 45)

Leppimist iseloomustab ka järgmine näide intervjuust ühe emaga:

Noh, kindlasti, kui see alguses esmasena on tajutav, et iga sinu liigutus on n-ö jälgitav ja toob kaasa mingisuguseid tegevusi, n-ö privaatsus kaob ära. Siis teisipidi inimene harjub kõigegea .. [---] Et ilmselgelt see häirib, aga see vist on paratamatu. (Tulp, ema, 55)

Mitu vanemat on oma lastele rääkinud internetiohtudest ja sellest, millist sisu võiks olla mõistlik postitada ja millist mitte. Mõned püüavad lapsi võimalikult kaua platvormidest eemal hoida. Paar vanemat on lastele rääkinud, et enne tuleb luba küsida, kui kellestki pilt postitada (Mägi ja Palm). Perekonna Mägi vanem ei lase ka oma kahel alla kolmeteistaastastel lastel Facebooki kontosid teha, hoolimata sellest, et lapse treener valis suhtluskanaliks lastega Messengeri (Facebooki konto loomise vanusepiir on 13). Lastele Facebooki kontode tegemata jätmise väljendab valvsat mõtteviisi.

Vanavanemad ja lapsed on vanematest isiklike andmete leviku suhtes mõnevõrra vähem valvsad. Vanavanematest ja lastest mitmed ei ole interneti kasutuse jälgimisele eriti mõelnud, ega tunne, et peaksid oma käitumist või tegevusi kellegi eest varjama, mistõttu ei kujuta andmete kogumine neile ohtu. Nii ükskõikset kui valvsat mõtteviisi väljendavad kaks vanavanemat (Kask ja Palm). Perekonna Kask vanavanemat ei häiri, et internetis on tema päevas tehtud sammude andmed, kuid tunnetab, et internetis suheldes jääb tegevustest siiski

jälg alles ning väljendab muret inimeste andmete ja tegevuste internetis jälgimise pärast tulevikus. Perekonna Palm vanavanem ei ole andmete kogumise peale mõelnud, kuid tõdeb, et kindlasti on tema andmed kellelegi kättesaadavad.

On vanavanemaid, kes pööravad tähelepanu oma platvormide kasutusele ja teevad samme enda ja oma pere veebiturvalisuse kaitsmiseks. Perekonna Mägi vanavanem räägib individuaalintervjuul, et on teadlik netipetturitest ning pöörab tähelepanu saabunud e-kirjade aadressidele, et seal ei oleks kirjavigu ega midagi muud kahtlust äratavat, et tegu võiks olla pettusega. Turvalisusele mõtles ta ka pereintervjuul pererakenduse loomise ülesandes ning nõustus teistega, et rakendus peab olema turvaline. Üks vanavanem jaga oma turvalisuse ja andmete kaitsmiseks internetis endast ja oma perekonnast pilte, sest need võivadki sinna jääda ja levima hakata. Teine vanavanem jälgib samuti, millist infot ta ise jagab, näiteks ta ei postita ega kommenteeri sotsiaalmeediaplattformidel palju, sest tunneb, et mis internetti kirjutatakse jääbki sinna. Kolmas vanavanem, et tal ei ole midagi varjata, kuid püüab oma andmeid siiski kaitsta.

Kuigi mina ei säilita mitte midagi, ma tean, et see jääb kuskile ju mälusse, aga mina kustutan iga päev oma kirjad ära.

Intervjueerija: *Messengeris siis?*

Mitte ühtegi! Messengeri teen iga õhtu praktiliselt tühjaks, nii et mul on täiesti tühi leht. Nii et kui keegi sisse logib, siis tema otseselt sealt mitte midagi ei saa. Et selles mõttes see on võib-olla mu isiklik kiiks, et mulle lihtsalt meeldib, et on süsteem ja kord ja asi kontrolli all. (Münt, vanaema, 61)

Lapsed pööravad põhiliselt tähelepanu sellele, millist sisu ja kellele nad sotsiaalmeediaplattformidel jagavad. Algoritmide ja andmete kogumise pärast lapsed eriti ei muretse. Mitme pere lapsed räägivad intervjuudes turvalisuse teema juures, et mõtlevad selle peale, millist sisu on mõistlik avalikult postitada ning jagavad endast vähe pilte (Tulp, Palm, Münt ja Aas). Üks laps jälgib, milliseid andmeid ta enda kohta kuhugi sisestab, näiteks ei kirjuta ta oma meili, telefoninumbrit või isikukoodi kuhugi kergekäeliselt ning kui kahtleb kas peaks oma andmeid jagama, küsib isalt nõu (Tulp). Teine laps räägib, et mängukeskkonnas Roblox ei peaks kindlasti isiklikku infot jagama (Raud). Kolmas pakub, et platvormid võiksid ise rohkem kontrollida, millist infot või pilte inimesed jagavad, et kaitsta isiklike andmeid (Münt). Laps Sepa perekonnast ei jaga endast pilte rohkem kui Messengeri profiilipilt, et oma privaatsust kaitsta. Ta ei hooli küll algoritmidest, mis internetis andmeid koguvad kuid on

tähele pannud, et Facebook kuulab telefoni pealt ning muretseb selle pärast, millist infot teda pealt kuulates kogutakse.

Ühe pere laps räägib, et talle jälgimine ei meeldi ning talle tundub see privaatsuse rikkumisena (Mägi). Perekonna Lill laps hoolitseb ka oma õe privaatsuse kaitsmise eest suhtlus- ja sotsiaalmeediaplatformil SnapChat:

... ta tihtipeale võtab mingeid poisse endale sinna ja siis ma kustutan nad lihtsalt ära.

Intervjuuerija: *Nagu Sina kustutad tema sealt konto juurest need võõrad poisid ära, jah?*

Jah. Sest et emme on, et aa, las olla ja niimoodi. Aga ei ole las olla (Lill, tütar, 10).

Paari lapse jutust tulevad välja vanematelt saadud õpetused turvalisuse kohta (Kask, Raud ja Kuu). Laps Kase perest on teadlik pettustest ja viirustest ning räägib, et kasutab Skype'i videokõnede tegemiseks, sest isa oli öelnud, et see on turvalisem kui Messenger. Samuti paistab isa õpetus välja Kuu pere lapse jutust jälgimise eest kaitsmise kohta:

Kuskilt, jah, isa kaudu, pakuks ma, et tema on väga selline, et näed Google'isse ei pane asju, et mis neil hiinlastel on vaja teada meie informatsiooni.

Ükskõikse/valvsu mõtteviisi analüüs, tõi esile, et nii enda kui teiste privaatsuse kaitsmine on paljudele oluline ning selle väärtuse kujundamisel mängivad suurt rolli vanemate õpetused ja isiklikud kogemused. Turvalisuse küsimused ei piirdu ainult juba tuntud suhtlusplatvormidega, vaid ulatuvad ka laiematesse tehnoloogilistesse arengutesse. Tehnoloogilistest arengutest on oluline pöörata tähelepanu ka tehisarule, mis oma võimekuse ja levikuga seab uusi küsimusi mitte ainult andmete töötlemise, vaid ka tehnoloogia usalduse kohta.

Ükskõiksus/valvsus tehisaru suhtes

Analüüsil keskendusin eraldi sellele, milliseid mõtteid ja tundeid tehisaru tekitab, sest tehisaru erineb platvormide mõistest, kuid kaasneb nende kasutamisega. Tehisaruga seotud mõtteid analüüsisin peamiselt ükskõiksus/valvsus dimensiooni abil. Eristusid selgelt valvsus ja jäikus, kuid ka vastuvõtlikkus ja avatus tehisaru suhtes. Oli uuringus osalejaid, kes ei usalda tehisaru või tunnevad selle ees hirmu kui neid, kes tehisaru kasutavad ja väljendavad selle suhtes positiivsust.

Vanavanemad pigem ei usalda tehisaru ja neist mitu väljendavad selle osas hirmu või umbusku. Üks vanavanem ei tunne üldiselt muret tehnoloogia arenemise pärast, kuid tehisaru tundub talle

pisut hirmutav (Kuu). Teine väljendab kahtlusi nii tehisaru, tõlke, kui välismaiste platvormide suhtes.

(automaattõlke usaldamise kohta): *Ei saa. Ta on niisugune, jah. Kuigi siin mul ükskord pakkus see Odnoklassniki, pakkus mulle, ma tahtsin teada, et kuidas ma saan seal midagi... Tahtsin saada seda, tahtis mulle seda, mis ta nüüd on? See tark... Mis see on? Mitte intelligent, aga kuidas seda nimetatakse, see...*

Intervjuerija: *Tehisintellekt?*

Jah! Pakkus, et kui soovite, et tema saab mind aidata. Ma mõtlesin, et no nii kaugele ma ka ei lähe. Proovin oma peaga. Sest ma ei tea, mis ta mulle seal piiri taga mulle soovitab. (Aas, vanaema, 76).

Vanaema Mägi perekonnast väljendab samuti tehisaru suhtes valvsust.

Sest mulle tundub jälle, vaata, see vanema inimese tarkus, eks-ole, et sellega saetakse oksa, millel istutakse. Mulle tundub, et varsti nad ei suuda seda AI-d enam kontrollida absoluutselt. Ma ei tea, mis siis juhtuma hakkab. Kui see võtab kogu kontrolli enda alla. (Mägi, vanaema, 66, grupiintervjuu)

Üks vanavanem räägib, et teda tehisaru lausa vihastas, sest tehisaru kasutas tema enda loomingut (Sepp). Tal on olnud tehisaruga kogemus, kus kirjutas kõigepealt ise valmis kõne ning hiljem proovis huvi pärast, kuidas tehisaru oleks kirjutanud ning see andis talle peaaegu täpselt sama teksti, mille ta natuke aega tagasi ise kirjutanud oli. Selline kogemus võib vähendada usaldust tehisaru suhtes ning tekitada tunnet, et iga liigutus internetis või arvutis on jälgitav.

Teised põlvkonnad tunnevad sarnaseid hirme. Paari vanema jaoks tundub tehisaru liiga ulmeline ja hirmutav, samas tunnevad nad huvi selle võimaluste vastu ning tahaksid proovida, mida tehisaru teha oskab (Mägi ja Palm).

Mingi kerge võib olla selline kartus on, just et kui palju mingisugused arenevad tehisintellektid hakkavad mängima võibolla mingid kogutud andmete ärakasutamisega just. Või mingisugused inimesed nende taga, kes neid võib olla reguleerivad, et... et see data, mis läheb kuskilt täpselt, mida varjatakse kuskil või mingid pildid või mis iganes kuskile lähevad, et mis nagu... igasugused deep fake'id ja muud asjad, et see tekitab natuke ettevaatlikkust. Minu jaoks vähemalt (Palm, isa, 41).

Deep fake ehk süvavõltsing on tehisaru loodud või manipuleeritud audivisuaalsed andmed, näiteks video või heli, mis näib ehtsana, kuigi tegelikult ei ole (Altuncu jt, 2024; Gan Pei jt, 2024).

Samas on Palmi pere isa tehisarul põhinevaid rakendusi proovinud kasutada nii töö jaoks kui vabal ajal ning leiab, et teinekord on neist isegi kasu, et saada märksõnu kirjutamiseks või abi plakatite loomiseks. Ta katsetab huviga selliseid tekstiroboteid nagu ChatGPT ja Copilot. Viimase abil on ta loonud ka pilte. Ta loodab ka, et tulevikus võiks olla programmid, mis aitavad vanu fotosid taastada või lihtsustada pilditöötlust.

ChatGPTd kasutab aktiivselt ja entusiastlikult ka üks vanavanem (Tulp). Talle meeldib, et ChatGPT oskab vastata eesti keeles. Tulbi pere vanavanem kasutab tehisaru fototöötlust puudutavatele küsimustele vastamiseks ja tõlkimiseks. Kuigi ta leiab, et mõnikord ChatGPT eksib ja annab kehva vastuse, usub ta, et tehisaru areneb tulevikus veelgi.

Analoogmõtteviis

Analoogmõtteviis väljendub analoogsete meediumite kasutamises ja eelistamises, kuid platvormide kasutamine ei väljenda alati andmestunud mõtteviisi. Analoogmõtteviisi alla kuulub ka platvormidesse suhtumine kui paratamatusesse ja ükskõiksus andmete kogumise suhtes. Samuti analoogmaailma loogika ja tavade rakendamine digimaailmas. Analoogmõtteviis seisneb selles, et mõeldakse küll inimeste peale, kes infot või postitusi näha võivad, kuid mitte digitaalse jalajälje, ega selle peale, kuidas info arvuti kaudu veel levida võib.

Analoogmaailma loogika väljendub näiteks selles kui platvormidel ollakse kontaktis ainult päriselt lähedaste inimestega, vaatamata sellele, et tavaline on Internetis suhelda ja seotud olla ka kaugemate ja võõraste inimestega. Seda iseloomustab üks vanavanem, kes on Facebookist eemaldanud paljude kasutajate kontod, sest ei soovi nende postitusi näha ega nendega suhelda, ning on alles jättnud ainult need, kellega päriselt suhtleb (Münt).

Üks vanavanem kasutab platvorme peamiselt harjumuspäraste analoogsete seadmete ja viisidega seostuvate tegevuste jaoks, nagu kirjade saatmiseks, uudiste lugemiseks ja raadio kuulamiseks (Kask).

Teine vanavanem kasutab üsna palju erinevaid platvorme, eriti eemal olles perega suhtlemiseks ja orienteerub nendes hästi, kuid analoogset mõtteviisi ilmestab see, kuidas ta räägib isikliku info jagamise kohta:

Vaata, see ongi nüüd kahe otsaga asi, on ju. Oleneb nüüd, kui isiklikku infot, on-ju. Paljudel on, ma olen kuulnud, et pätid ja kaabakad vaatavad, et ahah, see inimene läks kodust ära, see läks nüüd sinna reisile, tuleb siis sellel ajal tagasi ja hea sisse murda. Nii ma olen kuulnud. Aga mina olen ka jaganud, et ma lähen, aga mul on alati keegi kodus olnud. Nii, poeg on kodus. Aga lastelaste pilte ma ei jaga avalikult, see on mul pandud ikkagi niimoodi ohutuse tagamiseks, et keegi ei lähe ja ei varasta neid ära või mida iganes. On pandud, et ainult sõbrad näevad. Sõbrad mul on ikkagi sõbrad, keda ma tunnen ja tean ikka. Aga ma ei oskagi öelda. Jah, ma ei teagi rohkem. (Lill, vanaema, 47)

Üks vanavanem on tööl kasutanud veebikoosolekuteks mõeldud rakendusi, on kasutanud reisiteenuste keskkonda Booking.com, proovinud erinevaid terviserakendusi ja linnuvaatlusrakendusi ning räägib, kuidas YouTube on ära õppinud, milline muusika talle meeldib ning pakub peamiselt sellist muusikat.

Alati ei tunne inimesed, et kuuluvad eakaaslastega samasse meediapõlvkonda. Perekond Mägi vanavanem ei tunne ennast kuuluvat analoogpõlvkonda, kuigi kasvas üles ilma arvutita, sest ta on arvutit kasutanud tööl.

Andmestunud mõtteviis

Andmestunud mõtteviisile viitab lai platvormide valik, kuid oluline on sealjuures huvi tundmine erinevate ja uute platvormide vastu ning andmestumise protsessidega kaasa minema. Andmestunud mõtteviisi väljendusteks lugesin mitmekülgset platvormide kasutust ja nende eelistamist analoogmeediale. Teisalt iseloomustab andmestunud mõtteviisi ka ohtudest teadlik olemine, oma andmete leviku ja teiste andmete kaitsmise peale mõtlemine.

Andmestunud mõtteviisi esineb kõigi kolme põlvkonna seas. Mitu vanavanemat kasutavad paljusid platvorme, sealhulgas sotsiaalmeediat, Google'i teenuseid, internetipanka ja meediaplatvorme ning leiavad, et toimingud nagu reiside planeerimine ja arвете maksmine on kindlasti tänu platvormidele lihtsamad (Kask, Raud ja Lill).

Jah, aga näiteks seda ma ei kujutaks üldse ette, et mul näiteks arvutit ei ole ja mul ei ole ka nutitelefon! (Kask, vanaema, 75)

Üks vanavanem räägib, et ei oskagi enam ilma platvormideta hakkama saada ning tunneb, et elu on tänu nendele parem ning ta ise ei ole “päris elust” maha jäänud (Raud).

Mitme vanema jutus väljendub andmestunud mõtteviis, mis seisneb selles, et vanemad teavad, kuidas platvormid toimivad, on kursis tehisarude ja algoritmide tööga ning otsivad võimalusi oma turvalisuse tagamiseks (Kask, Sepp ja Kuu). Küsimuse peale, mis teda Facebooki või teiste platvormide juures hirmutab, vastab perekonna Kask vanem, et teda ei hirmuta miski. Andmestunud mõtteviisi väljendumine võib ühe vanaema puhul olla seotud tehnilise haridusega, mille käigus on omandatud teadmised tehisarude ja vastavalt kasutaja eelistustele suunatud reklaamide toimimise kohta (Sepp).

Andmestunud mõtteviis avaldub turvaliste platvormide kasutamises. Kahes peres kasutatakse omavaheliseks suhtluseks näiteks Signali rakendust, sest seda peetakse teistest turvalisemaks, sest ei ole seotud ühegi suurkorporatsiooniga, mis andmeid koguks (Kuu ja Sepp).

Üks analoog-andmestunud mõtteviiside alamkategoriatest on platvormide repertuaar. Lai platvormide repertuaar viitab andmestunud mõtteviisile. Platvormide arvukuse ja kasutuse poolest väljendavad andmestunud mõtteviisi mitmed lapsed. Üks laps rääkis uuringu esimeses etapis, kuidas ta on kasutanud Youtube'i jooksutehnika õppimise jaoks (Kuu). Grupiintervjuul leidis Kuu perekonna noorim esindaja, et tema põlvkond tarbib rohkem erinevat meediat kui eelnevad põlvkonnad. Lineaartelevisioonist vaatab ta ainult uudiseid, kuid kasutab palju Netflixit ja Spotifyd. Sarnaselt kasutavad meelelahutuseks ja info saamiseks platvorme ka teised lapsed (Tulp ja Lill).

Lapsed peavad oluliseks selliseid platvorme nagu Messenegeri TikTok, eKool ega kujuta elu ilma nendeta ette. Küsimuse peale, mis saaks, kui Tiktok ära kaoks, vastab laps:

Mul hakkaks igav ja ma oleks siis mingi 30 minutit maksimum telefonis päevas. Aga mul on see mäng ka tegelt, ikkagi seda mängiks, aga ma olen päris tihti TikToki. Ma ei tea, ma ei saaks paljudega suhelda siis.. [---] See oleks üldse halb, sest klassivendadel on see TikTok ja siis ma ei saaks nendega suhelda ja siis ma ei saaks seda mängu mängida. Siis üldse läheb kõik halvaks. (Lill, tütar, 10)

Laste puhul iseloomustab andmestunud mõtteviisi ka toimevõimekus, ehk platvormide ja algoritmide üle kontrolli omamine.

Ma vaatan ainult ja ma olen ka endale algoritmi ehitanud niimoodi, et ma nagu näen ainult kindlat sisu, mis mind huvitab. (Palm, poeg, 17)

Andmestunud mõtteviis aitab vanavanematel tehnoloogia arenguga kaasas käia, vanematel oma perekonnaga turvaliselt suhelda ning lastel teadlikumalt navigeerida platvormipõhises maailmas, kasutades digiplatvormide pakutavaid võimalusi sihipäraselt enda huvides.

Analoogmõtteviis väljendub digikeskkondade kasutamises analoogmaailma loogikate järgi, näiteks platvormidel ainult oma lähedastega suhtlemises, ja ettevaatlikkuses digitaalsetes keskkondades. Analoogmõtteviisi väljendab samas ka ükskõiksus või leppimine, näiteks info jagamisel ei arvestata digitaalsete jälgede või andmete levikuga. Vastukaaluks iseloomustab andmestunud mõtteviisi aktiivne huvi platvormide vastu, nende mitmekesine kasutus ja arusaam andmete kogumise ning leviku loogikast. Andmestunud mõtteviis hõlmab ka teadlikkust privaatsusprobleemidest ja turvalisuse tagamist. Mõlemat mõtteviisi esineb eri vanuserühmades ning nende piirid ei kattu alati vanuse või meediapõlvkonnaga. Nii analoog- kui andmestunud mõtteviisi võib väljendada ka üks intervjueeritav, sõltuvalt olukorrast. Analoogmõtteviisi võib kohata ka aktiivsete platvormikasutajate seas ning andmestunud mõtteviisi ka vanemaealiste hulgas.

5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Selles peatükis arutlen magistritöö tulemuste üle. Esmalt tutvustan põlvkondadevahelisi erinevusi platvormidega seotud kogemustes ja mõtteviisides. Seejärel keskendun põlvkondlike kogemuste ning mõtteviiside seosele platvormidel toimetulekuga.

5.1. Põlvkondadevahelised erinevused platvormide kasutuses

Tulemused kinnitasid, et põlvkondade vahel esinevad erinevused selles, kuidas meediat ja platvorme tarbitakse ja kasutatakse. PlatFAMs-i uuringus osalenud vanavanemate põlvkond, kelle nooruses olid peamiseks meediumiteks raadio ja televisioon ning suhtlusvahendiks telefon, kasutavad neid ka praegu. Tulemused vanavanemate põlvkonna meedia- ja suhtlusvahendite kasutuse kohta ühtivad Kalmuse jt (2017) traditsioonilise meedia põlvkonna käsitlemisega, mille kohaselt on vanemad põlvkonnad jäänud truuks nooruspõlve meediumitele. Samuti sobituvad vanemate põlvkonna kogemused „puhverpõlvkonna“ iseloomustusega ehk neid iseloomustavad nii vanavanemate kui laste suhtlus- ja meediatarbimisharjumused (Kalmus jt, 2017). Vanemate põlvkond kasvas üles tuttavad teleka, raadio ja lauatelefoniga, kuid pidi kaasa minema digitaliseerumisega ning sealjuures õppima kasutama arvutit ja hiljem ka nutitelefonit. Noorimale põlvkonnale (sündinud 1996. aastal ning uuringu ajal 15-aastased) pakuvad Kalmus jt (2017) digitaalse põlvkonna nimetust. Minu töö tulemuste põhjal sobitub ka PlatFAMs uuringu laste põlvkond digitaalsesse põlvkonda. PlatFAMs-i uuringus osalenud lapsed olid nooremad ning nende jaoks on olulised sotsiaalmeedia ja digiplatvormid, näiteks TikTok, mis samuti näitab, et meedia ja platvormide rolli sotsiaalse põlvkonna kujunemisel.

Suurimad erinevused olid vanavanemate ja kahe noorema põlvkonna vahel. Vanavanemate põlvkond kasutab platvorme peamiselt perega suhtlemiseks. Enamasti kasutatakse Facebooki Messengeri, WhatsAppi ja harvem mõnda muud platvormi, näiteks Skype'i või Odnoklassnikit. Siiski on ka vanavanemaid, kes kasutavad sotsiaalmeediat ja meelelahutusplatvorme nagu YouTube ja Facebook. Sotsiaalmeediat kasutavate vanavanematele ei ole üldiselt oluline oma arvamuse avaldamine ega jälgijate hulk, vaid pigem perega suhtlemine ja teiste postituste vaatamine. Vanavanemate väiksem huvi sotsiaalmeedia vastu sobib Fietkiewicz jt, (2016) uuringu tulemustega, mille kohaselt vanemad inimesed on võrreldes noorematega vähem aktiivsed sotsiaalmeedia kasutajad. Pereliikmetega suhtlemise aspekt võib tuleneda nii valimi eripärast kui ka asjaolust, et tänapäeval on inimestel palju võimalusi ringi liikuda, reisida ja elukohta vahetada, mis omakorda suunab neid otsima võimalikult mugavaid viise perekonnaga läheduse ja suhtluse säilitamiseks. Kuigi peamiselt kasutasid vanavanemad platvorme perega

suhtlemiseks, oli nende repertuaaris ka ostu-, uudiste- meedia- ja pankade platvorme. Võimalik, et vanavanematel, kes on õppinud kasutama ühte platvormi, tekib huvi ka muude platvormide vastu.

Vanemate põlvkonna platvormide repertuaar on kõige laiem ning nad kasutavad platvorme erinevates eluvaldkondades nagu suhtlemine, töö, ostlemine, meedia tarbimine, meelelahutus, reisimine ja laste üle valvamine. Lai platvormide repertuaar võib tuleneda ka sellest, et vanemad on kõige aktiivsemas eluperioodis, käies tööl ja kasvatades lapsi.

Kuigi vanemate ja laste platvormide repertuaaris on sarnasusi eristub vanemate sotsiaalmeediaplatformide repertuaar laste omast ning kõige olulisemad platvormid on erinevad. Hea näide sellest on Facebook, mis on vanemate põlvkonna peamine suhtlusplatvorm, kuid laste põlvkond kasutab pigem muid platvorme. Võimalik, et sarnaselt meediapõlvkondade käsitlusele tekivad erinevad platvormipõlvkonnad, kus põlvkonda seostatakse kindlate platvormide kasutamisega, näiteks praeguseid vanemaid Facebookiga ja lapsi TikTokiga. Tulemusi põlvkondi iseloomustavate platvormide kohta leidsid ka Fietkiewicz jt (2016), et lisaks põlvkondadevahelistele erinevustele moodustuvad erinevaid platvorme kasutavad grupid ka ühe põlvkonna sees, millele minu tulemused vastavad, sest kõik noored ei kasuta TikTokki ega kõik vanemad Facebooki.

Üldiselt ei kasuta vanavanemad voogedastusplatvorme ega uuemaid sotsiaalmeediaplatforme nagu TikTok. Need tulemused sobivad Bolini (2014) ja Loosi ja Ivani (2024) meediapõlvkondade kontseptsiooniga ning kinnitavad, et nooremas eas levinud meediat ja meediate eelistatakse tõenäoliselt ka vanemas eas. Vastupidiselt Calvo-Porralli ja Pesqueira-Sancheze (2019) tulemustele ei saa väita, et vanavanemate põlvkond kasutaks platvorme oluliselt rohkem info otsimiseks kui meelelahutuseks. Calvo-Porrall ja Pesqueira-Sanchez (2019) leidsid ka, et Y põlvkonda (sündinud 1980-200) motiveerib platvorme kasutama eelkõige meelelahutus, kuid minu tulemused seda ei kinnitanud. Meelelahutus moodustab osa vanemate põlvkonna platvormide kasutusest, kuid peamiste eesmärkide hulgas platvormide kasutamiseks on suhtlus ja laste asukoha ning tegevuste jälgimine. Erinevus võib sõltuda ka sellest, et PlatFAMs vanemate põlvkond oli keskmiselt natuke noorem kui Calvo-Porrall ja Pesqueira-Sanchez (2019) uuringus Y põlvkond ning PlatFAMs-i intervjuudes keskenduti eelkõige perekonna platvormist puudutavatele teemadele.

5.2. Põlvkondlikud kogemused ja mõtteviisid seoses platvormidel toimetulekuga

Peamised põlvkondlikud kogemused, mis takistasid vanavanematel platvormidel toime tulla olid analoogmeediaga ning nõukogude sotsiaalselt suletud kultuuriruumis üles kasvamine, samuti inglise keele õppe puudus. Mõtteviis, mis takistasid vanavanematel platvormidel toime tulla oli hirm tehnoloogia ja platvormide ees.

Vanavanemad väljendasid teistest põlvkondadest tugevamalt analoogmõtteviisi ning pragmaatilisust seoses platvormistumisega. Nad suhtusid platvormide poolsesse jälgimisse üldiselt teatava ükskõiksusega ja suhtumisega, et „mul pole midagi varjata“. Samas ei takistanud analoogmõtteviis ilmtingimata neil platvorme kasutada, mis näitab, et platvormide edukaks kasutamiseks ei ole oluline tehnoloogia süvitsi mõistmine, vaid tehnilised oskused.

Põlvkondlik *habitus* avaldus vanavanematel seoses kujunemisaastatel kogetud kultuuriruumi ja saadud haridusega, mis ei soosinud inglise keele õppimist. Nõukogude ühiskonna suletus on jäänud vanavanemate mõtteviise mõjutama ning välismaised platvormid tunduvad seetõttu võõrad ja kauged, mis näitab, et põlvkondlikud kogemused on seotud mõtteviiside ja digikäitumisega hilisemas elus. Vanavanemate põlvkonna jaoks on seega vajalik, et kõik neile olulisimad platvormid oleksid eestikeelsed ja lihtsasti kasutatavad. Platvormide arenduse seisukohalt peaks tehnoloogiaettevõtted tähelepanu pööratama keeleveliku olemasolule või automaattõlke pakkumisele.

Kogemused, mis on vanavanemate puhul platvormidel toime tulemisel abiks, on arvuti kasutamise vajadus tööl ja pereliikmete abi platvormide kasutamise õppimisel. Avatum ja andmestunum mõtteviis aitasid samuti vanavanematel platvormidel toime tulla, sest vanavanemad, kes väljendasid julgust, pealehakkamist ja õpihimu, kasutavad platvorme rohkem, tunnevad ennast nutiseadmetega enesekindlamalt ning õpetavad ka teisi pereliikmeid platvorme kasutama. Vanavanemad õpivad platvorme kasutama nooremate pereliikmetega suhtlemiseks, mis sobib kokku Colombo jt (2018) uuringu tulemustega, sest platvorme hakatakse tihti suhtluseks kasutama nooremate pereliikmete soovil või laste ja lapselastega ühenduses olemiseks. Lähtuvalt tulemustest saab anda nõuandeid vanavanemate põlvkonnale platvormistumisega toimetuleku toetamiseks. Platvormide ja tehnoloogia kasutamisega seotud hirme aitaks vähendada eesmärgipärane ja toetav õppimine, mille käigus inimesed saavad võimalikult ohutult tehnoloogiat ja platvorme katsetada, eksida ja õppida ilma negatiivsete hinnanguteta.

Jälgimise ja andmete kogumise peale ei ole enamus vanavanemaid mõelnud. Suurem valvsus iseloomustab tavaliselt andmestunud mõtteviisi, kuid valvsust väljendas ka vanavanem, kes kõik oma kirjad ja sõnumid iga päev ära kustutas. Kuigi oma seadmest sõnumite kustutamine ei kustuta neid internetist, väljendab selline tegevus teadlikkust ohtudest ja soovist end andmete kuritarvitamise eest kaitsta. Kuigi oluline ning aktuaalne on vanavanemaid interneti petuskeemide eest kaitsta, võib mõningane ükskõiksus jälgimise osas hoopis aidata vanavanematel platvormidel toime tulla, sest ei ole hirmu andmete kogumise ees, mida platvormid teevad.

Vanemate põlvkonna üks põlvkondlik kogemus on platvormistumine. Selle põlvkonna puhul ei olnud ühtegi kogemust või mõtteviisi, mis selgelt takistaks platvormidel toimetulekut. Vanemate põlvkonna kujunemisaastatesse jäi arvutite lai kasutuselevõtt ning esimeste populaarsete suhtlus- ja sotsiaalmeediaplattformide nagu Facebook ja Orkut levik. Vanemate põlvkonnale ei olnud takistuseks nõukogude ajal kasvamine ega inglise keele oskamatus. Vanemate põlvkond puutus platvormidega vanavanemate põlvkonnast rohkem kokku tööelus, mis on tõenäoliselt aidanud vanematel platvormidel toime tulla või isegi sundinud neil seda tegema. Vanemate põlvkond võttis platvormid kasutusele peresiseses suhtluses, eriti kui oli tegemist perekonnaga, kus mõni liige oli kolinud välismaale. Vanemate põlvkonna põlvkondlikud kogemused on tõenäoliselt soosinud kohanevat suhtumist ja avatust digitaliseerunud maailmas (Figueiras jt, 2024).

Vanemad on kõige valvsam põlvkond, mida iseloomustab jälgimise pärast muretsemine, laste platvormikasutuse piiramine, enda andmete kaitsmisega tegelemine ja ettevaatlikkus tehisaru suhtes. Võrreldes De Leyni jt (2020) tulemustega, mille kohaselt vanemad ei väljendanud suurt muret privaatsuse pärast, tundsid vanemad suuremat muret laste privaatsuse pärast. Valvsus võib olla abiks enda kaitsmisel platvormistunud maailmas, sest valvsus vähendab riski sattuda andmepüügipettuste ohvriks ning hoiab ära isikuandmete liigse leviku, mis võiks ohustada kasutaja privaatsust ja turvalisust. Võimalik, et tänu huvile ennast ja oma perekonda ohtude eest kaitsta on vanemad omandanud suuremad digioskused ning nad tulevad platvormidel hästi toime.

Laste põlvkond on esimene põlvkond, mis on platvormidega kokku puutunud sünnist saati ning nende puhul ei ilmnenud mõtteviise ega kogemusi, mis takistaks platvormidel toimetulekut. Laste põlvkonnale on omane sotsiaalmeedia- ja voogedastusplatvormide kasutamine ning analoogmeediat ei tarbi nad peaaegu üldse. Lapsed väljendasid kõige rohkem avatust uute platvormide suhtes. Esines nii ükskõikset kui valvast mõtteviisi. Mõni laps ei pööranud

algoritmidele ja andmete kogumisele suurt tähelepanu, kuid mõni väljendas suuremat toimevõimekust näiteks algoritmide treenimise näol, et näha endale meelepärast sisu. Lapsed on harjunud nutiseadmete ja platvormidega, inglise keel ei ole neile takistuseks ning osaliselt tänu vanematele on nad teadlikud ohtudest, mis võiks aidata lastel platvormidel toime tulla. Tulemustest saab järeldada, et vanematel on oluline osa laste jaoks platvormide rolli ja tähenduse kujundamisel.

Tulemused näitavad, et põlvkondade platvormidel toimetulek on seotud meediakasvatustliku taustaga, kuid samas mõjutavad neid ka sotsiaalsed vajadused, nagu perega suhtlemine, tööelu nõuded ja sotsiaalne kuuluvus. Edukam toimetulek uutes digikeskkondades eeldab paindlikkust, huvi ja võimalust õppida. Paindlikkust ja avatust leidub eri määral kõigis põlvkondades, kuid kõige vähem vanavanemate seas, mistõttu vajavad nad pere poolt kõige enam õpetust, toetust ja julgustust. Vanavanemate toimetulekut platvormidega takistavad põhiliselt analoogmeedia harjumused, nõukogude suletud kultuuriruumis üles kasvamine ning inglise keele oskuse puudus. Hirm tehnoloogia ees ja analoogmõtteviis pärivad digikeskkonda sisenemist, kuid head tehnilised oskused ja pereliikmete tugi aitavad hirme vähendada. Vanemate põlvkond on platvormidega hästi kohanenud, neil puudusid selged takistavad kogemused või mõtteviisid ning neid iseloomustab kõrge valvsus privaatsusküsimustes, mis aitab neil platvormidel turvaliselt toimida. Laste põlvkond, kes on sündinud digitaalsesse keskkonda, tuleb platvormidega loomulikult toime ning neid iseloomustab suur avatus, tehniline oskus ja teadlikkus, mille kujundamisel mängivad vanemad olulist rolli.

5.3. Töö piirangud ja refleksioon mõtteviiside mudeli kohta

Magistritöös kasutatud andmed olid väga rikkalikud ning andsid võimaluse uurida platvormistumisega toimetulekut kolme põlvkonna lõikes, mida varasemalt on väga vähe tehtud. Kuigi andmed olid rikkalikud ja intervjuud sisukad, keskenduti individuaalintervjuudes pigem erinevate platvormide ära tundmisele ja kasutamisele, mitte otseselt kogemustele ega mõtteviisidele. Teisalt ongi kogemused ja mõtteviisid keerulised teemad, mida uurida, sest kogemusi saab uurida vaid osalejate tõlgenduste põhjal ning mõtteviise selle põhjal, milliseid tundeid, mõtteid või suhtumisi uuringus osalejad väljendavad. Uuringu teises etapis rääkisid osalejad peres kasutusel olnud tehnoloogiast ja enda jaoks olulistest suhtlus- ja meediavahenditest, kuid põlvkondlike kogemuste rolli platvormistumisega toimetulekul aitaks veelgi rohkem mõista põlvkondlike kogemuste sügavam uurimine.

Magistritöö tulemusi ei saa üldistada Eesti lastele, nende vanematele ega vanavanematele, sest magistritöö aluseks oleva PlatFAMs teadusprojekti raames tehtud kvalitatiivse uuringu valim oli selleks liiga väike. Põlvkondlike kogemuste seoseid platvormistumisega toime tulekul tuleks veel uurida, keskendudes sealjuures erinevate põlvkondade mineviku- ja olevikukogemustele, et leida rohkem võimalikke tegureid, mis platvormidel toimetulekule kaasa aitavad või seda takistavad. Põlvkondlike mõtteviiside analüüsimiseks sobis Figueirase jt (2024) mudel hästi, sest lubab ühele inimesele omistada nii analoogset kui andmestunud mõtteviisi. Samas oli mudelit esialgu keeruline mõista ning kohati oli raske leida, millisesse alamkategoriasse andmed kuuluvad.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli mõista põlvkondlike meediatarbimise kogemuste ja mõtteviiside rolli eri põlvkondadest inimeste toime tulemisel peresuhtluse platvormistumisega. Analüüsisin kolme põlvkonda: vanavanemaid, vanemaid ja lapsi. PlatFAMs projekti raames kogutud andmete põhjal uurisin, kas esineb põlvkondlikke kogemusi ja mõtteviise, mis aitavad või takistavad erinevatest põlvkondadest inimestel internetiplatvormidel toime tulemist. Magistritöös kasutasin ainult Eesti andmeid, mis olid juba kogutud uurimisküsimuste liikmete poolt, transkribeeritud ja anonüümitud. Lisaks Eestile osalesid projektis Norra, Rumeenia, Hispaania, Ühendkuningriik ja Poola. Uuring toimus kahes etapis: esimeses tehti 33 individuaalintervjuud ja teises 2 pereintervjuud. Analüüsiks kasutasin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit. Mõtteviiside analüüsiks ja struktureerimiseks kasutasin Figueirase jt (2024) analoog-andmestunud mõtteviisi mudelit. Uurimiseesmärgi täitmiseks püstitasin kaks uurimisküsimust:

1. Milliseid põlvkondlikke kogemusi ja mõtteviise väljendavad uuringuperede liikmed seoses meedia ja digiplatvormide kasutamisega? Milles seisnevad põlvkondade vahelised erinevused ja sarnasused?
2. Millised põlvkondlikud kogemused ja mõtteviisid aitavad digiplatvormidel hakkama saada ja millised takistavad digiplatvormidel toimetulekut?

Tulemustest selgus, et põlvkondlikel kogemustel ja mõtteviisidel võib olla oluline roll digitaalse maailma ja pereelu platvormistumisega toimetulekus. Platvormidel toimetulekut takistavaid kogemusi ja mõtteviise oli põlvkondadest ainsana vanavanematel. Vanavanemate toimetulekut soodustavad töökogemused ja kokkupuuted arvutiga ning pere toetus. Takistuseks olid vanavanemate puhul nõukogude ajal kasvamine, inglise keele puudulik oskus ja hirm tehnoloogia ees. Paremini aitas vanavanematel toime tulla andmestunum ja avatum mõtteviis. Tulemuste põhjal saab järeldada, et vanavanemate põlvkonnal aitavad platvormidel toime tulla peamiselt teiste pereliikmete õpetus, toetus ja julgustamine.

Vanemate põlvkonnal aitavad toime tulla varajases eas arvuti kasutama õppimine ning platvormide igapäevane kasutamine seoses suhtluse, töö, reisimise ja muude igapäevatoimingutega. Andmestunud ja sealjuures ka valvas mõtteviis aitab vanematel enda ja oma pereliikmete andmeid kaitsta. Isiklike andmete kaitsmine on eriti oluline laste puhul, kes ei pruugi veel kõiki ohte ja turvariske tajuda. Lapsed saavad platvormidel väga hästi hakkama ning platvormid on nende jaoks olulised, eriti eakaaslastega suhtlemisel. Platvormistumise protsessist tulenevalt on oluline, et lapsed oskaksid oma andmeid kaitsta.

Lähtuvalt tulemustest saab pakkuda soovitusi vanavanemate platvormidel toimetuleku soodustamiseks. Kuna vanavanemad kasutavad platvorme peamiselt perega suhtlemiseks, tuleks vanavanemate põlvkonnale mõeldud arvutikoolitustel keskenduda platvormide praktilistele kasutusviisidele ning püüda vähendada hirmu eksimise ja tehnoloogia ees. Platvorme aitaks vanematele inimestele kasutajasõbralikumaks muuta eestikeelsed versioonid või turvalised ja hästi töötavad sisseehitatud tõlkeprogrammid.

Figueirase jt (2024) mõtteviisi mudel töötas intervjuude analüüsimiseks hästi, kuigi kohati oli keeruline aru saada, millise mõtteviisi kategooria või alamkategooriaga oli tegu. Mudel ei välista ka täielikult uurijapoolsete hinnangute mõjusid tulemustele. Kuna valim on väike ning mittetõenäosuslik, siis ei saa tulemusi üldistada kõigile Eesti peredele – digiplatvorme kasutavatele lastele, nende vanematele ja vanavanematele.

Käesolev magistritöö andis ülevaate põlvkondlikest kogemustest ja mõtteviisidest, mis aitavad või takistavad peresuhtluse platvormistumisega toimetulekut. Tulemused aitavad mõista põlvkondadevahelisi erinevusi platvormide kasutamisel. Selles uurimistöös analüüsisin 11 peres kogutud intervjuuandmeid põlvkondade lõikes, kuid neid on asjakohane uurida ka perekondade lõikes.

SUMMARY

Generational experiences and mindsets in coping with internet platforms

The aim of this Master's thesis was to understand the role of generational experiences and mindsets that relate to the use of platforms and media in how people from different generations cope with the platformisation of family communication. Based on data collected within the PlatFAMs project, I explored whether there are generational experiences and mindsets that support or hinder people from different generations in navigating digital platforms. The thesis focused exclusively on Estonian data, which had already been collected, transcribed, and anonymised by members of the research team. In addition to Estonia, Norway, Romania, Spain, the United Kingdom and Poland are participating in the project.

The study was conducted in two stages: the first included 33 individual interviews and the second consisted of group interviews with two families. For the analysis, I used qualitative content analysis. To analyse and structure mindsets, I used the analogue-datafied mindset model by Figueiras et al. (2024). To meet the research aim, I formulated two research questions:

1. What generational experiences and mindsets do members of the study families express in relation to the use of media and digital platforms? What are the intergenerational differences and similarities?
2. Which generational experiences and mindsets support coping with digital platforms, and which ones hinder it?

The results revealed that generational experiences and mindsets can play a significant role in coping with the digital world and the platformisation of family life. Among the three generations studied, only the grandparents' generation showed experiences and mindsets that hinder coping with platforms. Their coping was supported by work experience, exposure to computers, and support from family. Hindrances included their Soviet background, limited English skills, and fear of technology. A more datafied and open mindset also contributed positively to their ability to use digital platforms. Based on the findings, it can be concluded that grandparents cope better with platforms when supported by family members' guidance, as well as by fostering curiosity and courage to learn.

For the parental generation, early exposure to computers and the routine use of digital platforms for communication, work, travel, and other daily activities were helpful. A datafied and cautious mindset helps this generation protect their own and their children's personal data,

especially since children may not yet be fully aware of all risks and threats. Children, on the other hand, cope very well with platforms, which are especially important to them for peer communication. Given the platformisation process, it is important that children also learn how to protect their data and interact beyond digital platforms.

Based on the results, recommendations can be made to better support the grandparents' generation in coping with platforms. Since grandparents mainly use platforms to communicate with family, training programs aimed at this generation should focus on practical use cases and seek to reduce fear of mistakes and technology. Platforms could be made more user-friendly for older users through Estonian-language versions or reliable and well-functioning built-in translation tools.

The mindset model by Figueiras et al. (2024) worked well for analysing interviews, although it was at times difficult to categorise certain responses clearly. The model also does not entirely eliminate the risk of researcher bias influencing interpretations. As the sample was small and non-representative, the results cannot be generalised to society at large.

This Master's thesis provides an overview of the generational experiences and mindsets that support or hinder coping with the platformisation of family communication. The findings contribute to understanding intergenerational differences in platform use. While this study focused on generational analysis, future research could beneficially examine results on a family-by-family basis.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Altuncu, E., Franqueira, V. N. L. ja Li, S. (2024). *Deepfake: Definitions, performance metrics and standards, datasets, and a meta-review*. *Frontiers in Big Data*, 7, Article 1400024. <https://doi.org/10.3389/fdata.2024.1400024>
- Alwin, D. F. ja McCammon, R. J. (2007). Rethinking Generations. *Research in Human Development*, 4(3–4), 219–237. doi: 10.1080/15427600701663072
- Aroldi, P. ja Colombo, F. (2020). Media, generations, and the platform society. J. Zhou ja G. Salvendy (toim.), *Human aspects of IT for the aged population. Healthy and active aging* (Lecture Notes in Computer Science, Vol. 12208, 567–578). Springer.
- Barnwell, A., Neves, B. B. ja Ravn, S. (2021). Captured and captioned: Representing family life on Instagram. *New Media & Society*, 25(5), 921-942. <https://doi.org/10.1177/14614448211012791>
- Barrie, C. K., Bartkowski, J. P. ja Haverda, T. (2019). The digital divide among parents and their emerging adult children: Intergenerational accounts of technologically assisted family communication. *Social Sciences*, 8(3), 83. <https://doi.org/10.3390/socsci8030083>
- Bolin, G. (2014). Media Generations: Objective and subjective media landscapes and nostalgia among generations of media users. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies* 11(2), 108-131. Kasutatud 13.03.2025, <https://www.academia.edu/download/36518626/8.pdf>
- Bolin, G. ja Westlund, O. (2009). Mobile Generations: The Role of Mobile Technology in the Shaping of Swedish Media Generations. *International Journal of Communication* 3(17), (108-124). Kasutatud 14.03.2025, <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/440/291>
- Bourdon, J. ja Balbi, G. (2021). Distanciation and mediatization: Rethinking presence and absence in media and communication theory. *International Journal of Communication*, 15, 2800–2823. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/15929>
- Bristow, J. (2024). Sociology and the problem of ‘Social Generations’. H.Kingsintone ja J. Bristow (toim). *Studying Generations: Multidisciplinary Perspectives (Generations, Transitions and Social Change)*, (17-40). Ühendkuningriik: Bristol University Press. Kasutatud 13.03.2025, <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/87170/1/9781529223507.pdf#page=32>

- Calvo-Porrall, C. ja Pesqueira-Sanchez, R. (2019). Generational differences in technology behaviour: Comparing millennials and Generation X. *Kybernetes*, 49(11), 2755–2772. <https://doi.org/10.1108/K-09-2019-0598>
- Chan, C. K. Y. ja Lee, K. K. W. (2023). The AI generation gap: Are Gen Z students more interested in adopting generative AI such as ChatGPT in teaching and learning than their Gen X and millennial generation teachers? *Smart Learning Environments*, 10(1). <https://doi.org/10.1186/s40561-023-00269-3>
- Couldry, N. ja Hepp, A. (2013). Conceptualizing mediatization: Contexts, traditions, arguments. *Communication Theory*, 23(3), 191–202. <https://doi.org/10.1111/comt.12019>
- Colombo, F., Aroldi, P. ja Carlo, S. (2018). “I use it correctly!”: The use of ICTs among Italian grandmothers in a generational perspective. *Human Technology*, 343–365. <https://doi.org/10.17011/ht/urn.201811224837>
- Couldry, N. ja Hepp, A. (2017). History as Waves of Mediatization. *The mediated construction of reality*. (lk 34–56). Cambridge, UK: Polity Press.
- De Leyn, T., De Wolf, R., Vanden Abeele, M. ja De Marez, L. (2021). In-between child’s play and teenage pop culture: tweens, TikTok & privacy. *Journal of Youth Studies*, 25(8), 1108–1125. <https://doi.org/10.1080/13676261.2021.1939286>
- Dweck, C. (2016). Inside the mindsets. *Mindset: The New Psychology of Success* (20-55). New York: Random House. Kasutatud 17.03.2025, <https://advantage.com/wp-content/uploads/2023/02/Mindset-The-New-Psychology-of-Success-Dweck.pdf>
- Eesti keele sihtasutus (2018). Põlvkond. *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Kasutatud 13.03.2025, <https://arhiiv.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=p%C3%B5lvkond&F=M>
- Erstad, O., Hegna, K., Livingstone, S., Negru-Subtirica, O. ja Stoilova, M. (2024). How digital technologies become embedded in family life across generations: scoping the agenda for researching ‘platformised relationality.’ *Families Relationships and Societies*, 13(2), 164–180. <https://doi.org/10.1332/20467435y2024d000000023>
- Erstad, O., Kalmus, V., Livingstone, S., Benga, O., Miño-Puigcercós, R., Esteban-Guitart, M., Napp, M. ja Opermann, S. (2024). Perede igapäevaelu koos veebiplatvormidega. University of Tartu: PlatFAMs. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10813518>

ETIS. (i.a.). *Pereelu platvormiseerumine: digitaalsed muutused perekondade igapäevaelus eri põlvkondade lõikes*. Eesti Teadusinfosüsteem. Vaadatud 26.05.2025, aadressil <https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/7ec570e8-32f5-4f7c-a0c8-c8567b82a23b>

Fietkiewicz, K. J., Lins, E., Baran, K., S. ja Stock, W. G. (2016). Inter-generational Comparison of Social Media Use: Investigating the Online Behavior of Different Generational Cohorts. *Proceedings of the 49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS)* (pp. 3829–3838). IEEE. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2016.477>

Figueiras, R., Bolin, G. ja Kalmus, V. (2024). Toward a Datafied Mindset: Conceptualizing Digital Dynamics and Analogue Resilience. *Social Media + Society*, 10(2). <https://doi.org/10.1177/20563051241254369>

Jin, D. Y. (2023). Platformization of Korean Internet portals toward mega-platforms: A historical approach. *First Monday*, 28(5). <https://doi.org/10.5210/fm.v28i5.12682>

Kalmus, V. (2023). Kuidas seletada andmestumist eri põlvkondadele? *Ühiskondlikest väljakutsetest teadlase pilguga*. Tartu, 5. oktoober. Tartu: Tartu Ülikool.

Kalmus, V., Masso, A. ja Lauristin, M. (2017). Põlvkondade eristumine muutivas ühiskonnas. P. Vihalemm, M. Lauristin, V. Kalmus ja T. Vihalemm (toim). *Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu "Mina. Maailm. Meedia" 2002-2014 tulemused* (620-664). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Kasutatud 13.03.2025, https://www.researchgate.net/publication/329071963_Polvkondade_eristumine_muutivas_uhiskonnas

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Kasutatud 26.05.2025, <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys/>

Kho, S. N., Chang, P. K. ja Abdul Latiff, A. (2014). Mediatization: A grand concept or contemporary approach? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 155, 362–367. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.10.306>

Loos, E. ja Ivan, L. (2024). Not only people are getting old, the new media are too: Technology generations and the changes in new media use. *New Media & Society*, 26(6), 3588-3613. doi: [10.1177/14614448221101783](https://doi.org/10.1177/14614448221101783)

- Mannell, K., Sefton-Green, J. ja Erstad, O. (2024). Conclusion: Towards Further Research into the Platformization of the Family. *The Platformization of the Family Towards a Research Agenda* (pp. 93–109). https://doi.org/10.1007/978-3-031-74881-3_6
- Mannheim, K. (1927/1952). The Problem of Generations. P. Kecskemeti (toim). K. Mannheim *Essays on the Sociology of Knowledge* (276-320). London: Routledge and Kegan Paul.
- Masso, A., Tiidenberg, K. ja Siibak, A. (2020). Sissejuhatus. A. Masso, K. Tiidenberg ja A. Siibak (toim). Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht (lk 11-36). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Mejias, U. A. ja Couldry, N. (2019). Datafication. *Internet Policy Review*, 8(4), 1–10. <https://doi.org/10.14763/2019.4.1428>
- Nieborg, D. B. ja Poell, T. (2018). The platformization of cultural production: Theorizing the contingent cultural commodity. *New Media & Society*, 20(11), 4275–4292. <https://doi.org/10.1177/1461444818769694>
- Opermann, S., Kalmus, V., Männiste, M., Siibak, A., Meus, K., Hegna, K., Benga, O., Erstad, O., Esteban-Guitart, M., Mateja-Jaworska, B., Miño-Puigcercós, R. ja Livingstone, S. (2025). Metodoloogiline ülevaade perede platvormistuva elumaailma uurimisest. University of Tartu: PlatFAMs. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14800009>
- Pei, G., Zhang, J., Hu, M., Zhang, Z., Wang, C., Wu, Y., Zhai, G., Yang, J., Shen, C. ja Tao, D. (2024). *Deepfake generation and detection: A benchmark and survey*. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2403.17881>
- Poell, T., Nieborg, D. ja van Dijck. (2019). Platformisation. *Internet Policy Review*, 8(4). doi: 10.14763/2019.4.1425
- Schrøder, K. C. (2015). News media old and new: Fluctuating audiences, news repertoires and locations of consumption. *Journalism Studies*, 16(1), 60–78. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2014.890332>
- Sefton-Green, J., Livingstone, S., Mannell, K. ja Erstad, O. (2024). Introduction. In J. Sefton-Green, K. Mannell ja O. Erstad (Eds.), *The Platformization of the Family* (pp. 1–6). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-74881-3_1
- Van Dijck, J. (2019). Governing digital societies: Private platforms, public values. *Computer Law & Security Review*, 36, 105377. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2019.105377>

- Vittadini, N., Siibak, A., Reifová, I. C. ja Bilandzic, H. (2013). Generations and Media: The Social Construction of Generational Identity and Differences. N. Carpentier, K. C. Schröder ja L. Hallett (toim). *Audience Transformations Shifting Audience Positions in Late Modernity* (65-81). New York: Routledge. Kasutatud 17.03.2025, https://is.muni.cz/el/1423/jaro2013/ZUR589f/um/Vittadini_et_al__2013_.pdf
- Williams, N. (2024). A Multigenerational Self and a Multigenerational Society. H.Kingsintone ja J. Bristow (toim). *Studying Generations: Multidisciplinary Perspectives (Generations, Transitions and Social Change)*, (17-40). Ühendkuningriik: Bristol University Press. Kasutatud 13.03.2025, <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/87170/1/9781529223507.pdf#page=32>

LISAD

Lisa 1. Koodipuu väljavõte

kategooria	Generatsioon	Aas	Kask	Kuu: indiv. intervjuud	Kuu pereintervjuu
kategooria 1, platvormid					
kategooria 2: analoog- vs andmestunud mõtteviis					
alamkategooria 1: piiratud vs. laiendatud (platvormide repertuaar)					
alamkategooria 2: fikseeritud (jäik) vs. paindlik (dünaamika, avatus)					
alamkategooria 3: ükskõikne vs. valvas					
kood 3.1: ükskõiksus vs valvsus AI suhtes					
alamkategooria 4: agentsuse puudumine vs agentsus (tegutsemis-suutlikkus, "taltsutamine", kontrolli omamine - platvormide, algoritmide, AI üle)					
kategooria 3: habitus (keelteoskus, sotsiaalse ruumi avatuse tajus)					
kategooria 4: üksteiselt õppimine					

Lisa 2. PlatFAMs esimese etapi intervjuukava

PlatFAMs intervjuukava (lastele, vanematele ja vanavanematele), 2024

Sissejuhatus (5 minutit)

Lase intervjuueeritaval läbi lugeda ja allkirjastada informeeritud nõusoleku vorm. Vajadusel selgita, kui miski jääb arusaamatuks.

Täname, et oled nõus selles intervjuus osalema. Soovime oma uuringuga teada saada, kuidas pered kasutavad oma igapäevaelus erinevaid digiplatvorme. Räägime sel teemal viies erinevas riigis elavate perekondadega: lastega, nende vanemate ja vanavanematega. Kui räägime platvormidest, mõtleme me telefonis, tahvelarvutis või arvutis olevaid rakendusi, mis aitavad sul olla ühenduses teiste inimeste või teiste rakendustega. Meid huvitavad just erinevad viisid, kuidas inimesed ja pered samu platvorme kasutavad. Seega küsime selle kohta, millised on sinu ja sinu pere platvormide kasutamise kogemused. Selles vestluses ei ole õigeid ega valesid vastuseid! Nii et vasta nii, nagu sina asjadest aru saad. Kui sa ei soovi mõnele küsimusele vastata, siis lihtsalt ütle seda ja liigume intervjuuga edasi. Tõenäoliselt kulub meil intervjuule üle tunni aja, aga me võime teha vahepause. Anna lihtsalt märku, kui soovid teha väikese pausi.

Kas sulle sobib, kui salvestan meie vestluse? Uuringutulemuste avaldamisel ei ole kusagil mainitud sinu nime ega muud isiklikku informatsiooni (juba enne intervjuude analüüsimist kustutame inimeste või kohtade (nt kooli) nimed, mis on intervjuu käigus kõlanud, et sina ega su pereliikmed ei oleks uuringus ära tuntavad). See, mida sa räägid, jääb konfidentsiaalseks.

[Lülita helisalvesti sisse. Aseta salvestusseade intervjuueeritava lähedale, et heli oleks hea kvaliteediga.]

Digitaalne navigeerimine: kuidas inimesed integreerivad ja kohandavad platvorme oma pereellu (10 minutit)

1. Räägime sissejuhatuses natuke sinu perekonnast. Palun räägi mulle oma perest veidi lähemalt. (5 minutit)

Keskendu perekonna tähendusele intervjuueeritava jaoks. Küsi kõigi kolme põlvkonnaliikme kohta, kui ta ei peaks neid ise välja tooma. Täpsustavad küsimused: Kes neist elab siinsamas / lähedal / kaugel / välismaal? Kuidas kirjeldaksid oma perekonda teistele inimestele?

2. Kuidas sa suhtled oma pereliikmetega (silma silma, telefonis, internetis, kirja teel)? (5 minutit)

[Kasuta märkmepabereid, et kirjutada üles erinevate platvormide nimed, mis jutu sees esile kerkivad.]

Keskendu suhtlusviiside tuvastamisele, sealhulgas peres suhtlemiseks kasutatavate platvormide kindlaks tegemisele.

Täpsustavad küsimused: Millist suhtlusviisi sa eelistad? Miks? Kui tihti seda suhtlusviisi (kellega suhtlemiseks?) kasutad? Kasutad sa erinevaid platvorme erinevate pereliikmetega? Miks? Kes seda korraldab (nt kes helistab kellele)? Millised seadmeid teil peres olemas on (nt telefonid, mängukonsoolid, Amazon Alexa jne)?

Läbirääkimine: kuidas on platvormid pereellu integreeritud (20 minutit)

3. Sa nimetasid [platvormi, nt WhatsApp]. Räägime natuke lähemalt, kuidas sina ja teised pereliikmed seda kasutavad (5 minutit).

Keskendu platvormide kasutusviisidele ja võimalustele (konkreetsetele funktsioonidele).
Viita seni nimetatud pereliikmetele ja olukordadele ning võta jutuks kõik kolm põlvkonda.

Täpsustavad küsimused: Kui sageli te seda kasutate? Kes konkreetselt seda kasutavad? Kuidas sa selle kasutamiseni jõudsid? Kasutajate grupid (kes sinna kuulub/kes ei kuulu?). Milleks see platvorm hea on? Mis sulle selle platvormi juures ei meeldi?

Märkus: last intervjuerides võib välja prinditud logod 3. küsimuse juures kasutusele võtta, kui tal on raske spontaanselt platvorme meenutada.

4. Vaatame koos, milliseid teisi platvorme te peres kasutate. Mul on siin mõnede platvormide logod, millega puutume kokku erinevate tegevuste juures oma elus. Vaatame, milliseid neist teie (sina ja sinu perekond) kasutate. (10 minutit)

[Kasuta väljaprintitud logosid, et aidata tal rohkem platvorme meelde tuletada. Too vestlusesse ka märkmepaberitele kirjutatud platvormid, mida ei ole prinditud logode valikus.]

Keskendu platvormide valiku, kasutusviiside ja võimaluste võrdlemisele. Lase intervjueritaval läbi vaadata kõik platvormide logod valdkondade kaupa grupeerituna ja arutlege vähemalt prioriteetsete valdkondade üle. Projekti jaoks prioriteetsed valdkonnad on haridus, tervis ning hoolimine /hoolitsemine. Küsi täiendavalt juurde nende platvormide kasutamise kohta, mis kuuluvad ühte "platvormide perekonda" (nt Apple, Google jms). Pane eraldi a) nende platvormide logod, mida intervjueritav praegu kasutab, ja b) mida on varem kasutanud. "Varem kasutatud" platvormidest tee (enda jaoks) väike kuhi, kui need spontaanselt jutu sees välja tulevad. Kasutuses olevate platvormide logod jäävad lauale ajajoone ülesande jaoks. Nende platvormide logod, mida intervjueritav ei tea ega kasuta, pane eemale; neid ei lähe rohkem tarvis.

Transkribeerimise jaoks jäädvusta intervjuerija tegevus ka suuliselt, nt: „Siin on siis need platvormid, mida kasutad [loe kõik ette], ja siin need, mida tead, aga ei kasuta [loe kõik ette].“ Neid, mida intervjueritav ei tea, pole vaja ette lugeda.

Kasutusvaldkonnad: 1) haridus, 2) hoolitsemine, tervis, treening/fitness, 3) reisimine, 4) voogedastus ja meelelahutus, 5) sotsiaalmeediavõrgustikud, 6) sisu, 7) kommunikatsioon ja suhtlemine, 8) pilveteenused, 9) ostlemine, 10) vanemlik kontroll ja pereliikmete jälgimine, 11) mängimine, 12) finantsteenused, 13) genealoogia.

Täpsustavad küsimused: Räägi lähemalt X-st. Kui tihti? Kes kasutab? Keegi, kes ei ole seal (miks)? Mis sulle meeldib? Milleks see hea on? Midagi, mis sulle ei meeldi? Kuidas on Y-ga? Peamised erinevused (funktsioonid, kasutamine)?

Täpsustavad küsimused: Millised on kõige olulisemad platvormid (millela sa hakkama ei saa)? Miks? Räägi mulle viimasest korrast, kui sa seda kasutasid (millal, milleks ja kellega koos)? Kas oskad öelda, mis on tänu sellele platvormile paremaks muutunud? Aga kas on ka midagi sellist, millest sa oled platvormi kasutamise tõttu ilma jäänud/midagi kaotanud?

Refleksioon: Tee väike kokkuvõte, milliste valdkondade (nt haridus, sotsiaalmeedia, meelelahutus) lõikes intervjueeritav kõige rohkem platvorme kasutab? Millistes kõige vähem? Miks – kuidas ta seda põhjendab?

Suhted: platvormide roll peresuhetes (25 minutit)

5. Kui mõtled suhetele oma pereliikmete vahel, kui olulised on platvormid nende suhete jaoks? Näiteks selleks, et olla ühenduses, tunda lähedust, toetada üksteist?

Keskendu suhetele (kuulumine, lähedus, ühenduses olemine, toetus, konflikt, võim). Keskendu lugudele, mis räägivad platvormide mõjust peresuhetele. Järgi alltoodud teemasid (5A-5D) intervjuusituatsioonist lähtudes ja sobivas järjekorras:

Täpsustavad küsimused, mida vajadusel kasutada: Millised platvormid on kõige olulisemad? Miks? Räägi mõnest korrast, kui tundsid, et platvormid on olulised? Kes veel osales (oli „seal“)? Mis juhtus? Mis muutuks, kui see platvorm kaoks?

A. Hoolimine ja lähedus. Mõned inimesed väidavad, et platvormide kasutamine muudab lähedussuhteid ja üksteisest hoolimist. Näiteks liidab inimesi kokku või loob teistsugust lähedust või soojust inimeste vahel. Mis sa arvad sellest (väitest)? Oled sa kogenud seda oma peres? Palun räägi lähemalt. Kas see puudutab ka sinu last/lapsi/vanemaid/vanavanemaid?

B. Konfliktid. Asjad ei pruugi veebis alati (hästi) sujuda. Mõnikord tekivad peredes platvormide kasutamise käigus või nende tõttu probleemid, pinged või tülid. Kas oskad tuua näite mõnest taolisest olukorrast? Kuidas see juhtus? Kuidas olukord lahenes?

C. Privaatsus ja jagamine. Räägime veidi privaatsusest ning info jagamisest platvormidel. Mida sa arvad isikliku informatsiooni või emotsioonide jagamisest platvormidel? Kas platvormide kasutamine on kuidagi muutnud seda, missugust sisu või millisel määral sa jagad oma perega (aga ka teiste inimestega väljaspool pereringi)? Kas te räägite sel teemal oma peres? Kas platvormid võivad sulle näidata ka seda, millega teised tegelevad? Kas selline info on sulle abiks või hoopis probleemiallikaks?

D Algoritmid ja tehisintellekt. Platvormid teavad meist üsna palju. Mõnikord nad kasutavad seda informatsiooni, et soovitada meile tegevusi ja sisu. Oled sa kunagi märganud midagi sellist? Too palun näiteid. Mida sa arvad platvormide tegevusest just sinu suhtes? Millist infot äpid sinu kohta koguvad? Kellel on sellele infole ligipääs?

Ajajoone ülesanne – keskendu muutustele (10 minutit)

Aitäh, et oled minuga jaganud seda, kuidas teie – sina ja sinu pere – platvorme kasutate. Teeme lühikese kokkuvõtte sellest, millest oleme seni rääkinud. **Mõtleme koos sellele, kuidas on sinu perekonna platvormide kasutus aja jooksul muutunud. Palun pane esimesena ajajoonele nende platvormide logod, mida sa praegusel ajal kasutad.** [Pane lauale varem valmis kirjutatud sildid „OLEVIK“, „MINEVIK“ ja „TULEVIK“. Kõigepealt aseta „OLEVIKU“ silt nende laual olevate platvormide logode juurde, mida intervjuueritav kasutab. Tee pilt „OLEVIKU“ platvormidest enne edasi liikumist!]

6. Kujutleme, et meil on siin laual tinglik ajajoon, mis on tähistatud kolme sildiga: minevik, olevik ja tulevik. Palun näita, millised platvormid peaksime kindlasti liigitama minevikus kasutatud platvormide alla?

[Võtke uuesti ette „varem kasutatud“ platvormide logod, mis olid vahepeal kõrvale pandud. Lase intervjuueritaval laduda need lauale, „OLEVIKUST“ vasakule poole „MINEVIKU“ sildi alla.]

Palun räägi lähemalt, kuidas te neid platvorme varem kasutasite? Mille poolest sinu perekonnas platvormide kasutamine praegusest erines?

Keskendu mineviku ja oleviku võrdlemisele ning platvormide „kodustamisprotsessidele“.

Täpsustavad küsimused: Milliseid platvorme kasutasid varem? Kas keegi sinu peres hakkas või õppis mõnda platvormi kasutama alles hiljuti / teistest hiljem? Millised on uued funktsioonid või omadused konkreetse platvormi juures? Milliseid platvorme kasutad varasemast vähem või ei kasuta üldse? Miks? Milliseid platvorme kasutad nüüd rohkem? Miks?

Täpsustavad küsimused (refleksioon): Mida sooviksid esile tõsta – kas midagi on muutunud igapäevases pereelus ja suhtluses nende platvormide kasutamise tõttu? Mida on platvormide kasutamine sinu suhetesse teiste pereliikmetega juurde andnud? Või oled hoopis midagi oma

pereelus nende platvormide tõttu kaotanud? Kas hakkasid COVID-i ajal, kui ei saanud pereliikmetega kohtuda, veebis midagi uut tegema? Mida? Kas teed seda jätkuvalt?

Märkus: Tee pilt „MINEVIKUplatvormidest“ enne intervjuuga edasi liikumist!

Tuleviku loomine – kas ja kuidas aitavad platvormid kaasa kujuteldavatele pere tulevikele (15 minutit)

Järgmisena sooviksin rääkida tulevikust ja sellest, kuidas sa näed ennast ja oma pereliikmeid tulevikus platvorme kasutamas. Paiguta nüüd tulevikule mõeldes sinu jaoks oluliste platvormide logod ümber „TULEVIKU“ sildi alla (mis on „OLEVIKUST“ paremal). Milliseid sa arvad, et kasutad ka tulevikus?

7. Kui sa nüüd mõtled oma pereliikmetega suhtlemisele, siis mida sa arvad, kas platvormidel on ka tulevikus selles mingi roll? Miks sa nii arvad? Mille poolest võiks platvormide roll tänasega võrreldes erineda? (5 minutit)

Keskendu sellele, kuidas pere / suhtedünaamika aja jooksul muutub ja kas platvormidel on selles mingi roll või kas nad seda kujundavad. Samuti püüa viia jutt pereliikmete elukäigule ning tehnilisele innovatsioonile. Lihtsusta laste jaoks, kasutades näiteid, mis lähtuvad nende vanusest (üksi kooli minemine, oma seadme omamine, kodust väljakolimine).

Täpsustavad küsimused: Kuidas võiks elu sinu peres lähiaastatel muutuda (lapsed saavad vanemaks, muutused vanemate ja vanavanemate elus)? Kuidas mõjutaks see platvormide kasutamist? Või muid aspekte su elus (näiteks vähem isiklikku suhtlemist, vähem kodust väljas käimist)?

Täpsustavad küsimused: Mida arvad sellest, kuidas tehnoloogia ise muutub? Kuidas sa kujutad ette elu „tulevikuplatvormidega“? Kas mõtled mõnikord sellele, kuidas erinevad platvormid koguvad andmeid sinu pereliikmete kohta ehk digitaalse jälje kohta, mille te kõik endast jätate? Kas tunned selle pärast muret, mõeldes tulevikule?

8. Kui sul oleks võimalik midagi muuta selles, kuidas sina või su pere platvorme kasutab, siis mis vajaks sinu meelest muutmist? Kes võiks neid muudatusi teha? (5 minutit)

Pöördu tagasi ajajoone juurde ja palu intervjuueeritaval mõelda võimalikele muutustele kõigis eluvaldkondades (õppimine, tervis, suhted), mis võivad mõjutada perekonda (kõiki kolme põlvkonda). Keskendu tuleviku loomisele – tulevikku suunatud tegevused, mida pere saab teha, teeb ja sooviks teha.

Täpsustavad küsimused: Asjad, mida sooviksid teha teisiti ja miks? Asjad, mida soovid jätta samaks? Platvormid, mille kasutamise jätkad, või mille kasutamisega alustad, või kasutad

teisiti või vähem? Kas tunned, et suudad platvorme kasutada nii, nagu soovid? Milliseid uusi funktsioone sooviksid oma lemmikplatvormidele? Kas on muid muudatusi, mis aitaksid sul ja su pereliikmetel tehnoloogiatest rohkem kasu saada ja neid tõhusamalt kasutada?

Märkus: Tee pilt „TULEVIKUplatvormidest“ enne viimase küsimuse juurde liikumist!

9. Meie ühiskonnas arutletakse palju digitehnoloogia rolli üle ja kuidas see võib mõjutada perekondade igapäevaelu tulevikus. Räägime lõpetuseks, mida sina arvad sellest (mõttest), et platvormid muudavad ühiskonda? (5 minutit)

Täpsustavad küsimused: Kas arvad, et perekondlikud suhted ja suhtlemine muutuvad tihedamaks või hoopis hõredamaks? Miks? Kas nõustud väitega, et digiplatvormid aitavad kaasa perekonna heaolule, või mitte? Kui jah, siis millistele heaolu aspektidele ja milliste pereliikmete jaoks? Mida arvad sellest, kas muutume digiplatvormide kasutamise tõttu isekamaks või altruistlikumaks? Kas meil jääb rohkem või vähem vaba aega? Kas ühiskonnad muutuvad võrdsemaks või ebavõrdsemaks? Miks? Milliseid teisi muutusi näed ette? Kuidas end selles suhtes tunned? Kas tunned, et oled nendeks muutusteks valmis? Kuidas võiksid inimesed juba nüüd nendeks muutusteks valmistuda? Kes võiks sind aidata?

Kokkuvõte (5 minutit)

Enne kui intervjuu lõpetame, kas on midagi, mida soovid lisada? Midagi, mida pead veel oluliseks jagada ja mis võiks olla teistele kasulik teada? Kuidas sulle meeldis täna sellest kõigest rääkida?

Tänu + kingitus.

[Kui sa ei ole intervjuu jooksul kogu vajalikku taustainfot kirja saanud, siis küsi intervjuueeritavalt puuduv info ja lisa see välimärkmete vormi. Veendu, et ka nõusolekuvorm on allkirjastatud ning et oled uuringus osalejale andnud tema soovitud kinkekaardi või leppinud kokku selle saatmise e-kinkekaardina (esimesel võimalusel pärast intervjuud).]

Lisa 3. PlatFAMs teise etapi intervjuukava

PlatFAMs projekti rühmaintervjuu kava

Kaasa võtta:

- *Andmete kogumiseks: salvestusseade, telefon fotode tegemiseks.*
- *Dokumenteerimiseks: informeeritud nõusolekuvorm uutele osalejatele, taustaküsimustik uutele osalejatele.*
- *Disainülesande jaoks: 3 eri värvi post-it märkmepaberid, pastakad, paberilehed (A3), värvipliatsid/joonistamispliatsid.*

Kaks uurijat intervjuud tegemas: üks tiimiliige intervjuuerib, teine teeb märkmeid pereliikmete omavahelise interaktsiooni kohta; teeb tähelepanekute kohta märkmeid; teeb fotosid (kui kahel uurijal ei ole võimalik kohal olla või kui perekonnale see ei sobi; saab ka üks inimene hakkama).

1. Soojendus (5 min)

Aitäh, et osalete meie uuringu teises intervjuus. Eelmine kord rääkisime teie pere inimestega eraldi, kuidas te digirakendusi ja platvorme nii eraldi kui üheskoos kasutate. Täna tahaksime rääkida sellest, kuidas platvormide kasutamise viisid on teie (laiendatud) peres aja jooksul muutunud ja millised need tulevikus võiksid välja näha. Oleme välja töötanud mõned lõbusad uurimismeetodid. Loodame, et need ka teile meeldivad.

Alustame seda jutuaajamist teie lapsepõlvemälestustest ja vaatame, kuidas asjad on aja jooksul muutunud. Seejärel arutame, milline võiks välja näha teie pere arvates ideaalne platvorm või rakendus. Intervjuu lõpus jõuame rääkida ka sellest, kuidas platvormide kasutamine tulevikus muutuda võiks (võib-olla isegi tulevikku muuta võiks?).

Loodan, et olete intervjuuks varunud 1,5–2 tundi. Soovi korral võime millalgi teha pausi. Palun andke märku, kui vajaksite väikest pausi.

Ja kui miski tänastes tegevustes jääb ebaselgeks, siis öelge, ja ma selgitan paremini. Kui te ei soovi mõnele küsimusele vastata, siis lihtsalt öelge ja me liigume intervjuuga edasi. Kas teil on enne pihta hakkamist mõni küsimus?

[Tuletage osalejatele meelde privaatsuse ja konfidentsiaalsuse põhimõtteid, küsige luba intervjuu helisalvestamiseks ja tegevuste pildistamiseks (nägusid jäädvustamata). Lülitage helisalvesti sisse.]

2. Sissejuhatus (5 min)

[Kui sel korral osaleb intervjuul uusi inimesi, saage nendega tuttavaks.]

Alustame sellest, mis pärast meie viimast kohtumist [X-i, Y-i ja Z-iga kuus] on toimunud. **Kuidas teie perel on vahepeal läinud, kas teie elus on toimunud mingeid muutusi, mida tahaksite esile tuua?** [Nt seoses kooli, töö, tervise või millegi muuga] **Või on ehk muutunud see, kuidas te kasutate**

[nimetage platvormid või rakendused, millest nad 1. etapis perega koos kasutamise kontekstis rääkisid, nt FB Messenger vms]? **Kas meie eelmine intervjuu tõi esile midagi teie enda jaoks huvitavat?**

[Püüdke pereliikmete vahel dialoogi soodustada; jälgige, et kõigi kolme põlvkonna esindajad saaksid arvamust avaldada.]

3. Meedialapsepõlv (30 min)

Juhised perekonnale (enne intervjuu toimumist - nt aja kokku leppimisel)

*Meil on enne intervjuu toimumist igale osalejale ka väike palve. Nimelt palume täiskasvanutel teie seast mõelda ajas tagasi ja leida midagi, mis seostub teile **meediaga** ajal, mil olite alles laps või teismeline (nt-aastane, nagu X ehk noorima põlvkonna esindaja praegu). Peame silmas midagi toredat või iseloomulikku, millel oli teie peres tähendus, mida te ühiselt kasutasite-lugesite-kuulasite-vaatasite. See võib olla näiteks raadio, telefon, mõni raamat, mäng või foto, diapositiivid, muusika või selle kuulamise vahendid. Kas te leiaksite mõne eseme või jäädvustuse sellisest, enda lapsepõlve meediamälestustega seotud esemest?*

Pere noorim osaleja (laps) võib-olla tahab joonistada pildi sellest, kuidas teie pere mõnd meediavahendit või rakendust kasutab – meil oleks selle üle hea meel.

Esemete (või jäädvustuste) intervjuule kaasa võtmise mõte on rääkida lisaks tänapäevale natukene ka meedia rollist perede igapäevaelus varasematel aegadel, ja see elavdaks meie vestlust. Kui teile sobib, siis ma teeksin nendest esemetest kohapeal ka foto. Aga ärge tundke end kohustatuna. Kui teil ei ole mõne eseme välja otsimiseks aega, siis sellest ei ole ka midagi. Sel teemal vestelda saame ikkagi.

Räägime nüüd teie lapsepõlvest ja sellest, milline oli meediakasutus teie lapsepõlvekodus. [Uurige, kas keegi tõi midagi kaasa, tänage neid ja arutage selle üle, mida nad on toonud.] [Esitage küsimused 1–4 kõigile osalejatele soovitatud järjekorras. Veenduge, et iga osaleja vastab kõigile põhiküsimustele (et jäädvustada individuaalsed arvamused ja kogemused) NING soodustage peresisest arutelu.]

3.1 Alustame Teist, X [**vanaema/vanaisa nimi**]. Kui mõtlete tagasi oma lapsepõlvele, kui olite umbes-aastane [noorima osaleja, lapse vanus], siis millist **meediat või tehnoloogiat** teie peres tollal kasutati, näiteks pereliikmetega suhtlemiseks? Või missugune meedia või tehnoloogia aitas teil siis perega koos aega veeta ja üksteisega rääkida?

[Seejärel küsige keskmise põlvkonna esindaja(te)lt sama ning viimasena lapselt.
NB! Lapsega rääkides kasutage olevikuvormi; keskenduge meediale.]

[Arutlege ka nende asjade üle, mida osalejad vestlusringis näitavad. Ärge unustage neid esemeid pildistada!]

3.2 Kas teie lapsepõlveaegses meediakasutuses oli või on midagi eripärast või iseloomulikku võrreldes ülejäänud kahe põlvkonnaga, millesse teised pereliikmed kuuluvad? Aga mis on teie lapsepõlveaegses meediakasutuses sarnast ja mis on erinevat, kui võrdlete üksteise lugusid? Milles need erinevused/sarnasused väljenduvad? Kuidas te neid seletaksite või põhjendaksite? Kas te mõnikord mõtlete endast kui ühte kindlasse põlvkonda kuuluvast inimesest? Võib-olla kuulute põlvkonda, mis on oma meediaharjumuste poolest eriline? Võib-olla oskate oma põlvkonnale isegi nime anda? *[Küsige vanemalt → vanavanemalt → lapselt.]*

3.3. *[Aja kokkuhoiu huvides võib seda osa lühemalt käsitleda.]*

Küsige lapselt: palun mõtle erinevatele viisidele, kuidas sa oma pereliikmetega suhtled. Mis sulle selle juures meeldib? Kas on midagi, mis sinu arvates ei ole hea? Kas see on kuidagi seotud tehnoloogiaga?

Küsige vanavanemalt: mida Te arvate sellest, mida XXX ütles? Kas te nõustute? Mis on teie arvates sarnast või erinevat võrreldes sellega, kuidas teie oma lapsepõlves või noorusajal teiste inimestega suhtlesite?

Esitage samad küsimused vanemale: mida Teie arvate?

3.4. *[NB! Oluline osa, ei tohiks vahele jätta.]*

Küsige lapsevanemalt: Kas Te oskaksite välja tuua mingeid oskusi või õppetunde, mida Te teiste inimestega suheldes oma lapsepõlves õppisite või saite? Näiteks mõni kasulik nõuanne või praktiline tarkusetera, mida Te lapsena (või noorena) õppisite ja saate nüüd teistele pereliikmetele õpetada?

Kui vaja, suunake: Võtame näiteks usalduse teema – keda või mida võib meedias usaldada? Või ajakasutuse teema: Kuidas hoida kontrolli all meedia kasutamisele kuluvat aega, puudutagu see siis Teid ennast või Teie pereliikmeid? **Küsige samu küsimusi lapselt ja vanavanemalt. Seejärel küsige kogu perelt (alustada võib ükskõik kellest):** Kas te saate mõnda neist oskustest või õppetundidest ka tänapäeva äppide või platvormide juures kasutada?

4. „Täiusliku“ pereäpi kujundamine (30-45 min)

Hästi! Proovime nüüd ette kujutada, milline võiks välja näha teie ühine ideaalne pereäpp. Kui te mäletate, siis enam kui poole aasta eest, eelmise korra intervjuus arutasime tegevusi, mida te juba äppidega või platvormidel teete. Nüüd keskendume sellele, mida te tulevikus kasutada sooviksite. Võtame appi suurema paberilehe (A3) ja 3 eri värvi märkmepaberid ning pastakad. **Palun, et igaüks teist kirjutaks märkmepaberitele oma ideed ise; võtame selleks väikese mõtlemise hetke.**

4.1. Määratlege tegevused, mida teil on vaja äpis teha [*Kaasa kõik 3 põlvkonda, soodusta erinevate vaadete arutelu, kasuta alustuseks ühte värvi post-it märkmepabereid.*]

Alustuseks palun teil kirjutada üles selliseid tegevusi, mida te üheskoos (perekonnana) veebis / äpi vahendusel teha sooviksite. Kirjutage igaüks mõni selline tegevus eraldi *post-it* märkmepaberile. Võite võtta lühikese hetke mõtlemiseks. [*Kõik osalejad mõtlevad ja kirjutavad oma märksõnad paberitele – igale paberile eraldi tegevuse.*]

Nüüd vaatame koos üle, mida te kirja panite ja paigutame märkmepaberid suurele lehele, et kõik tegevused oleksid näha.

Te võite muidugi tahta koos teha ka selliseid asju, mis ei toimu äpis ega digitaalselt, vaid vahetult. Rääkige ka nendest tegevustest, mis need teie pere puhul võiksid olla?

Ideed, mida äpi loomise alguses vajadusel kasutada: pereürituse planeerimine; lõbusa, naljaka või tähendusliku hetke jagamine; mängude mängimine; tervisemurede üle arutamine; ostlemine või maksete tegemine; koos millegi õppimine; lõõgastumine/üheskoos mängimine; hoolimine/hoolitsemine; kodutöodes toetamine; pere- või suguvõsakroonika kirjutamine jne.

[Need ideed võivad tulla ka esimese laine intervjuust: haridus; hoolimine/hoolitsemine, tervis või treening/fitness; reisimine; voogedastus ja meelelahutus; sotsiaalmeedia võrgustikud; sisu; kommunikatsioon ja suhtlemine; pilveteenused; ostlemine; vanemlik kontroll ja pereliikmete jälgimine; mängimine; finantsteenused; genealoogia.]

4.2. Määratlege tehnilised võimalused [Intervjueerija valib välja ühe tegevuse, mida kõik 3 põlvkonda soovivad koos teha, ja palub neil mõelda, millised tehnilised võimalused nende ideaalsel äpil peaksid olema. **Kasutage teist värvi post-it märkmepabereid**, laske osalejatel need võimalused kirja panna.]

Valime nüüd kirja pandud tegevustest välja ühe (mida on mitu inimest ära märkinud). [Näiteks korraldada laupäevane koosviibimine]. Palun mõelge nüüd, milliseid **tehnilisi võimalusi** oleks teie äpil vaja, et seda teie soovide kohaselt teha/korraldada? Palun võtke nüüd teist värvi märkmepaberid ja pange igaüks kirja mõni selline võimalus, mis on teie meelest vajalik. Vaatame nüüd koos üle, mida te kirja panite ja arutame veidi, millised on olulisemad võimalused ja millega need on seotud.

Ideed, mida vajadusel kasutada: ühine/jagatud kalender, ühine/jagatud (pilve)ruum/koht (pere)fotode jaoks, jagatud koht kino- või muude sündmuste piletite hoidmiseks, sõprade kutsumise võimalus peregrupiga ühinema, viktoriinide korraldamine, koolitöö tegemine või õppetegevused jne.

Ideed: Küsige privaatsuse, turvalisuse, usaldusväärsuse, hoolimise, kuuluvuse, personaalsuse, kasutusmugavuse kohta?

[Tehke sama veel ühe või mitme muu tegevusega (korraga), kuid jälgige hoolega aega (ja osalejate tüdimuseastet!)]

4.3. Omadused (plussid-miinused, võimalused-ohud) [*Naaske tegevusi tähistavate post-it märkmepaberite juurde ja küsige, millised on iga tegevuse plussid ja miinused. Tehke kindlaks kõik sellised tegevused, mida osalejad ei taha(ks) veebi viia (vaid hoida offline). Võtke kolmandat värvi post-it märkmepaberid ja laske plussid ja miinused üles märkida.*]

Kujutage nüüd ette, et teil ongi selline äpp, mis suudab seda kõike teha! Palun mõelge siiski veel edasi, mille poolest on hea, et saate seda (põhitegevust, millest ülesanne algas) omaloodud äpis/platvormil teha. Mille poolest on see äpp parem kui olemasolevad platvormid? Kuid mõelge ka sellele, kas teie loodud äpi kasutamisel võivad esile kerkida ka mingid ohud? Millised need ohud võiksid olla? Ühesõnaga, palun pange igaüks jälle märkmepaberitele kirja sellised omadused, mis teile omaloodud äpi kasutamisega seostuvad. Plussid ja miinused, võimalused ja ohud. Vaatame teie märkmed koos üle ja arutame veidi, mida te ühiselt äpi võimalikest omadustest arvate.

Ideed, mida vajadusel lisaküsimustes kasutada: Positiivne: suhted, kuuluvus, üksteisest hoolimine jne. Negatiivne: privaatsus, turvalisus, usaldusväärsus, andmete kogumine või loovutamine. Kui mõtlete oma praegusele praktikale, siis mida te koos üksnes silmast silma kohtudes (*offline*) teete? [Aidake osalejatel selliste tegevuste nimekirja koostada.] Kuidas oleks, kui saaksite neid asju ka veebis teha? [Arutage sellega kaasnevaid plusse ja miinuseid. Vajadusel märkige 2. värvi post-it kleepsudele üles lisanduvad omadused.]

[Tehke “ideaalsest” pereäpist pilt!]

5. Refleksioon tulevikuteemal (30 min)

[Paku lapsele võimalust see “ideaalne” äpp üles joonistada samal ajal, kui vestlust jätkatakse.]

Kujutage nüüd oma peret ette tulevikus. Mida arvate täna loodud äpist tuleviku kontekstis – kui hästi see vastab teie pere vajadustele? Kas see võiks tulevikus hoopis probleeme tekitada? Mida tähendab tulevikus sellise äpi olemasolu teie pere jaoks?

Mis teie arvates võiks tulevikus veel saada või olemas olla? Kas oskate ette kujutada mõnda uut digitaalset võimalust või omadust, mida praegu veel ei eksisteeri, kuid mille te oma rakendusele hea

meelega

lisaksite?

[Ideed, mida vajadusel kasutada: suurem kasutusmugavus, parem kaamera, privaatsus, turvalisus, vähem teavitusi, lihtsamad seaded, vähem reklaame, ei kogu kasutajate andmeid, töötab erinevates seadmetes, AI-tugi, töötab algoritmil, mis ...]

Kas teile tuleb pähe midagi sellist, mida praegu (olevikus) tuleviku hüvanguks ära teha – et teie pere tulevik oleks parem? Võib-olla leiate, et peaksite mõne tegevuse lõpetama? Mis see oleks?

Kui saaksite edastada sõnumi järgmisele, tulevasele põlvkonnale, kes seda 20 aasta pärast loeb, siis mida tahaksite (oma pere tulevastele noortele) öelda? [Hoiatused? Positiivne sõnum?]

6. Kokkuvõte (5 min)

Tõmbame nüüd otsad kokku. Kas keegi teist sooviks siiski midagi veel lisada? Võib-olla tuli teil vahepeal mõni teemaga seotud mõte, mille üle me ei jõudnud arutleda. Kas ehk on midagi, mida soovite oma pereliikmetega jagada, enne kui lõpetame? Kas on midagi sellist, millest peaksime oma uuringuraportis kirjutama? Suur aitäh teile kõigile väga väärtusliku panuse eest meie uuringusse!

[Andke perele tänutäheks kokku lepitud kinkekaardid. Kui intervjuuga liitunud uus pereliige, kelle kohta eelmisest etapist taustainfot ei ole, siis täitke ka see väike ankeet ära. Ära unusta ka nõusolekuvormile allkirja võtta.]

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maris Priks,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Põlvkondlikud mõtteviisid ja kogemused seoses internetiplatvormidel toimetulekuga“, mille juhendajad on Veronika Kalmus ja Signe Opermann, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maris Priks

27.05.2025